

ВІСТНИК

(Nachrichtenblatt

des Bundes

zur Befreiung der Ukraina)

Союза визволення України

Виходить що тижня в неділю.

Річна передплата вносить 15 К., 15 Мар., 3 Дол., 6 рублів, піврічна 8 К., 3 рублі, квартальна 4 К. 50 сот., 1.75 руб.

Ціна сього числа 40 сот., 15 коп.

Редагус Комітет.

Видає і відповідає за редакцію: Микола Троцький.

Адреса редакції: Wien VIII., Josefstädterstraße 79, II, Tür 19.

Адміністрація: Tür 6. Телефон: 13430. Чек. конто: ч. 107.090.

Менших рукописей і віршів не звертаєть ся; з приводу того не входить ся в ніяку переписку.

IV рік. Ч. 18.

Відень, 29-го квітня 1917.

Ч. 148

Сучасний стан українства в Росії.

З численних статей та заміток у російських часописях і з заходів нового правительства в українській справі легко помітити, що раптово могутній підєм українського життя явив ся несподіванкою для російських політичних кругів. Після першої революції 1905 р. ліберали, хіба з виїмкою Струве, Погодіна, Кашкарьова і їм подібних, не могли вже заперечити постійно зростаючого національного розвитку українського народу, але вони, очевидно, гадали, що тепер підєм національного українського руху не буде значно більшим ніж в 1905 р.; про се свідчить і відсутність у них неліше якраз означеної політичної програми в українським питанню, а навіть і якогось певного відношення до української справи. Те, що російське громадянство не обзнайомлене з українством, потверджують зрештою і такі поважні часописі, як „Рѣчь“ і „День“. Неліше для пересічного російського інтелігента, а й для деяких професорів Україна все ще є, по сентиментальному представленню А. Толстого, краєм, „гдѣ все весельемъ дышетъ, гдѣ рѣчки льются чище сребра“. Що українська справа є для нової Росії незвичайно важною, великою проблемою, се вже ліберали починають розуміти, але дипломатично ухиляють ся сказати ясне слово, покликуючи ся на установчі збори, хоч для себе вони вже розв'язали багато менше важних справ, не чекаючи установчих зборів.

Революційний настрій, що загально панує тепер в Росії, не дозволив, розумієть ся, лібералам вороже поставити ся до сучасного підєму українського життя; в своїй пресі вони висловлюють переконання, що український народ в межах Росії дістане повну волю національного розвитку, а разом з тим старанно уникають надати своїм ідеалістичним засадам якісь конкретні політичні форми. Півофіціальний орган нового правительства — „Рѣчь“ у статі, написаній з нагоди величньої української демонстрації в Петрограді, гостро нападає на противукраїнську політику старого правительства, але на жаль не говорить нічого конкретного про відношення нового правительства до головного жадання Українців — автономії України. Замість сього газета збагато говорить про племінну спорідненість Росіян з Українцями, забуваючи, що Українці ще ближше споріднені з Білорусами. Зайві підчеркування історичної невіддільности України від Росії поперше не відповідають історичній правді, бо Україна раніше, ніж добровільно злучила ся з Росією, пережила добу й державної самостійности і спільного життя в межах українсько-литовсько-польської держави, а подруге кидають досить сумнівне світло на відношення лібералів до питання української автономії. Називати-ж українську частину Австрії „Зарубежною (заграничною) Русією“ уходило-б більше дореволюційному „Новому Времени“ ніж теперішній „Рѣчи“.

„День“, хоч і захоплюєть ся величю української маніфестації в Петрограді, але в справі майбутніх політичних відносин говорить так само мало, як і „Рѣчь“.

У практичних заходах в українській справі тимчасове правительство поводить ся так само непослідовно й вагаючи ся, як ліберальна преса в обговоренню сього питання. Міністер просвіти Мануїлов розпорядив напр. заведенне української мови в народніх школах і учительських семінаріях, але про інші середні школи він—забув. Про наміри правительства щодо заведення української мови в державних і громадських інституціях на Україні поки-що майже нічого невідомо. З заходів тимчасового правительства та мірквання ліберальної преси видко, що руководячі політичні круги дають повільно основні національні права українському народови не від доброго серця і щирого переконання, а лише під примусом незвичайного зросту українського національного руху.

Давленне демократії на ліберальне правительство примусило його піти в суспільно-політичних справах далеко поза межі програми нелішень октябристів, а й кадетів, так само і в справі поневолених народів воно йде та йтиме далі так далеко, як його примусить до сього давлення зорганізованих недержавних націй Росії.

Революційний час, який переживає тепер Росія, примушує до ужитку революційних засобів політичної боротьби. Довершений факт значить тепер значно більше ніж усі петиції, переговори та прошення в тимчасового правительства. Салдати в деяких полках напр. перевели самі вибори офіцерів і правительство мусіло признати сі вибори. Робітники завели самовільно 8-годинний робочий день і ні тимчасове правительство ні установчі збори не зможуть позбавити їх сього цінного здобутку і т. д. Теж саме можна сказати й щодо справи національностей. Недержавні нації Росії не чекають, поки тимчасове правительство чи установчі збори сотворять їм правні основи національної автономії, а в більшій чи меншій мірі в залежности від свідомости та жвавости дотичного народу заводять у себе автономний лад самі. Народи Прибалтійського краю, Кавказу, а навіть менш культурні народи середньої Азії скасовують у себе централістичні інституції старого правительства й передають управу в руки місцевих виборчих органів. Нищення централістичних русифікаційних інституцій на місцях відбуваєть ся елементарно в більшости випадків неліше без участі, а дуже часто й без відома тимчасового правительства.

Російські централістичні інституції на Україні віди ся в місцеве життє глибше ніж на території якоїсь іншої недержавної нації і до розпорядимости їм стоїть тут більший ніж деінде адміністраційний апарат; але се цілком не значить, що відбудуванне національного життя на Україні

повинно йти виключно шляхом безперестанних порозумінь з Петроградом і урядових розпорядків. Не користати тепер з революційних засобів так само нерозумно, як користати з них у звичайнім часі. Українці повинні націоналізувати життя свого краю знизу до верху на всіх областях національно-культурних і політично-правних відносин і фактично перевести усамостійнення України, зєднавши органи місцевої національної самоуправи в однім організаційнім центрі. Вони можуть спокійно полишити тимчасовому правительству або признати переведені в національній дусі зміни на Україні або чекати скликання установчих зборів, з якими ліберали, очевидно, не дуже поспішають. Виступити з репресіями проти національних реформ на Україні, переведених в демократичнім напрямі, тимчасове правительство ледве чи зважить ся, бо само знаходить ся під постійно зростаючим давлением демократії, серед якої не бракує сильної української течії.

Теперішній український рух нелише багато разів перевищує національний рух 1905 р., а й своєю істотою значно ріжнить ся від нього. Тодішній рух у значно більшій мірі залежав від загально російського визвольного руху ніж теперішній. Тепер можна мати надію, що український національний рух не зійде на манівці організаційного змішання з російським. Сучасний рух простує не в пустелі загально-російського політикування, а на вдячний ґрунт всебічного організування рідного краю. Українці змагають ся тепер протягом місяців зробити те, що інші творили роками. В часі політичної перебудови російської держави й творення нового політичного ладу на Україні—Українці мусять організувати кооперативи, скликати зїзди учителів, техніків, агрономів, артистів і т. д., які, здавало ся-б, нічого спільного з політикою не мають; але житє показує Українцям певний шлях. Політичні організації не можуть висіти в повітрі, вони мусять опирати ся на міцній основі національного господарства й культури.

Щодо української національно-політичної програми — то основні її точки признають ся більш менш всіма українськими партіями. Свій вислів вони знайшли і в перших числах кїївської „Нової Ради“, яка мабуть є органом „Української Центральної Ради“. Засади самостійности в формі автономії в федеративній злуці з Росією ствердив і загально-український зїзд в Кїїві під проводом професора Грушевського.

З вісток, що дістали ся до нашого відома, видно, що народній український рух самою силою свого послідовного розвитку знизу починає фактично здійснювати національно-політичну програму українства. Одним з важнійших кроків у сїм напрямі було-б негайне зукраїніщення земств і міської самоуправи на Україні. Перевести се можна, або поволі випираючи з них зрусифіковані елементи або негайно переводячи нові вибори до земств і касуючи старі земства постановами громад, як се роблять з старими російськими інституціями Лотисі. Кїївські Українці спромогли ся вже поширити склад міської ради та губернських земських зборів і ввести до них справжніх представників українського народу; можемо бути певними, що за сїм першим кроком підуть і дальші аж до цілковитого знаціоналізування земства й інших теперішніх органів самоуправи й адміністрації на Україні.

По цілій Україні віджили політичні організації; на кїївській зїзді напр. мали взяти участь представники 33 громад (національно-політичні організації); вони, розуміють ся, не захочуть висіти в повітрі й примушені будуть негайно почати боротьбу за належне їм місце нетільки в органах місцевої самоуправи, але й в політичній адміністрації. Усунення російських адміністраторів з України й заміни їх представниками місцевого населення зажадали в своїм меморіалі до правительства навіть помірковані елементи українського громадянства. Від того, в чїїх руках буде власть, в українських, чи ворожих українству, буде в деякій мірі залежати й те, яких представників пішле Україна до установчих зборів.

М. Троцький.

Переяславський трактат.

(Пригадка з приводу перевороту в Росії).

Події в Росії видвинули знов українську справу на поверхню політичного життя великої держави півночі. Як судити з донесень російської преси, український рух в Росії виринув ураз з вибухом революції з несподіваною живістю, організуєть ся і кріпшає, розливаючи ся рівночасно по всій Україні, захоплюючи щораз то ширші круги та видвигаючи, чим далі, то нові національні інституції. І як можна з усею певністю з сих донесень оцінити, сей український рух у межах російської імперії наскрізь політичний, себо не обмежуєть ся він на організації української культури — преси, школи, товариств, спілок тощо, але ставить собі наскрізь політичні ціли, видвигає наскрізь політичні постулати.

Кульмінаційною точкою українських домагань в Росії є клич державної самостійности України в федеративнім звязку з рештою Росії. Отсей постулат повторюєть ся у резолюціях українських політичних організацій, масових віч і в кличах демонстративних походів на вулицях Кїїва, Петрограду й інших міст. Стоять за ним, здаєть ся, всі без виїмки українські партії, підносять його інтелігенція і робітники, селяне й козацтво, салдати та студенти, все, що тільки національно свідоме в українським народі Росії. Несформулований він ще, що правда, політично-правним способом, як неозначене ще ясно його теоретичне уґрунтування; до сього моменту не спрещизовано ще з українського боку без сумнівів, що саме розумієть ся під „федеративним“ відношенням до Росії, як і не проголошено модерно-демократичної чи історичної засади, на якій отсе відношення мало-б оперти ся. Тим більша зате імпульсивно-практична настирливість, з якою отсей загальний клич, що виринає, очевидно, силою відчуті потреби з глибин душі самого народу, повторюєть ся в усіх заявах і виступах російських Українців під нинішню пору. Україна жадає самостійности.

Зажадали її й ті сини наддніпрянської України, яким — який жаль! — не доводить ся великої хвилі пробудження України проживати на своїй землі, але яких воєнна заверхуха загнала в табори полонених. Піднесли й вони клич самостійности України, а її відношення до Росії ставлять на історично-правну основу, на непередаване право України до певної, означеної форми державного відношення до Росії. Поставили так справу полонені в наказі до нового революційного правительства (Див. Вістник ч. 144).

Річ іде про переяславський договір.

Лїта божого 1654-ого гетьман України, Богдан Зиновій Хмельницький, шукаючи в скрутнім воєннім положенню України виходу, предложив козацькій раді як суверенови України до правосильного порішення свій проєкт шукати „протекції“ в московського царя. Козацька рада в Переяславі рішила згідно з проєктом великого гетьмана, приймаючи до відома „статї“, сформуловані передтим радою старшини, які містили в собі те, що на думку авторів сих „статей“, української старшини, треба було забезпечити виразною умовою з царем Олексієм Михайловичем як сувереном Московщини. Отсі „статї“ царь Олексій Михайлович предложив земському соборови цілої Московщини, що їх з незначними змінами рівнож прийняв до відома. Як один з основних законів російської імперії видніють отсі „статї“ до сьогодня в „Сводї законів руссакого господарства“. Сих статей ніколи формально не скасовано. Петро I урочисто прирікав їх шанувати, хоч у практиці допав їх ногами, а Катерина II, зносячи de facto гетьманський уряд і „регімент“ (правління), не знесла одначе формально й виразно — бо й односторонно не могла сього вчинити — переяславських „статей“. Вони застають ся в правній силі до сьогодня.

Чим були й що говорили властиво отсі „статї“? Який

політично-правний характер їх та як формулюють вони відношення України до Росії?

Найвизначніші теоретики й історики російського державного права — проф. Б. Польде в його „Очеркахъ русскаго государственнаго права“ та проф. Сергеевич в своїх „Лекціяхъ и изслѣдованіяхъ по древней исторіи русскаго права“ характеризують „перяславські статі“ з боку форми яко між державній договір двох окремих суверенних держав, що-ж до змісту яко персональну унію між українською козацькою республікою і державою Романових. Україна й Московщина — значить — яко дві рівнорядні держави заклали поміж собою договір (умову, трактат), силою котрого обидві сторони зобовязали ся, що московський царь має бути зверхнім володарем України, що одначе Україна заховує свою власну, окремішню та повну державність — своє законодавство та своє правительство з своїм виборним володарем на чолі, свою армію і свою дипломатію, свій скарб і повну волю в уладженню своїх внутрішніх справ. Як зверхник України царь зобовязав ся помагати Україні проти Польщі та Кримського ханату, зате український гетьман зрікав ся зносити ся з Польщею чи Туреччиною без згоди царя. Отсе й було одиноке обмеження державної самостійності України, — обмеження менше ніж неодної з сучасних нам держав (напр. Угорщини й Австрії або знов неутральних держав щодо будування кріпостей і т. и.).

Влучно замічає Михайло Драгоманів у своїй брошурі „Пропашій час — Українці під московським царством“, що перяславський договір не був, правда, „верхом державної премудрости“, надає йому прецизного сформулювання поодиноких прав обох сторін, велике й державне помішане там з малим і особисто-правним, його мова невироблена та кулява, а побіч цінного й вартного по нинішній день — як в горі вичислені права України — є там і таке, що сьогодні не може вдержати ся, як окремі права („привилеї“) окремих станів (веретов) і т. д. Були одначе в „перяславських статях“, як сказано, пункти, що хоч і висловлені незугарно та куляво, вартні одначе до сьогодні, і — як замічає Драгоманів — могли бути стати основою справдішньої волі й гаразду України. Оскільки те, що в перяславським договорі говорить ся про привилеї поодиноких станів на Україні яко наскрізь внутрішня справа України не належить до міжнародного права, а тим самим се сама Україна може регулювати, остільки всі інші статі договору яко такі, що регулюють відношення України до Росії, повинні до сьогодні мати повну силу в фактичних відносинах між обома сими країнами.

Коли послідовно передумати те, що розумієть ся під федеративним звязком України з Росією, — фраза, що подібуеть ся майже в усіх українських резолюціях чи заявах в Росії під нинішню хвилю, — то таки приходимо до такого самого або мало що відбіжного сформулювання державно-правних відносин України до Росії, як його побудовано в перяславським трактаті. „Федерація“ може бути лише між двома чи більше державами о повній або обмеженій суверенности та може прийняти найрізномордніші види — від такого, як Бритійська імперія або Австро-Угорщина, до такого, як північно-американські Злучені Держави або Німеччина. Перяславський трактат дає Україні вже готову історично-правну основу, на якій можна послідовно збудувати цілу державно-правну будову відповідно до нових обставин часу та беручи під увагу фактичне розселення українського народу. Україна ніколи не зрєкла ся своїх прав, запоручених перяславським договором, отже має право зажадати привернення їх і зажадати ревізії сеї умови — сього останнього тому, бо Росія не додержала Україні умови, як і тому, бо нема вже чинника, що мав бути лучником обох держав, себто особи царя. Коли-ж-би противна сторона не згоджувала ся з тим жаданням України, так вона вільна від умови і в повнім праві рішати сама про себе.

Др. Льонин Целєвський.

Українська маніфестація в Петрограді.

Опис маніфестації в „Рѣчи“. „Рѣчь“ з дня 27(14) марта ч. 62 подає такий опис українських демонстрацій у Петрограді: „Українці святкували 12(25) марта проголошення нового державного ладу в Росії. Се свято злучено з річницею смерти українського поета Тараса Шевченка. З певністю можна сказати, що на відправу явили ся всі Українці, котрі живуть у Петрограді. Тут були представники від петроградського гарнізону, причім деякі резервові части в повнім складі. Бувший конвой бувшого царя (козак кубанської області) був також у повнім складі. З публіки студенти, урядники, торговці. Величезна площа перед Казанським собором була переповнена народом. Над товпою розвівали ся величезні прапори жовто-голубого кольору колишньої української Запорозької Січи й Гетьманщини. Величезний собор не міг помістити всіх, хто хотів помолити ся. Панахиду по українським національним поетови відправлено під голим небом, всенародно. На сходах собору розмістило ся духовенство, на чолі з настоятелем митрофорним протоєреєм Орнацьким. Гарно співав імпровізований хор з народу. При співі „вічної пам'яті“ багато людей стояло на колінах. По відправі панахиди відбуло ся віче. Промовці дякували російському народови та його армії за здобуту свободу національного самоозначення. — Глибокий, низький поклін за се російському народови — сказав один промовець. Слова промовця покрила товпа окликами „ура“, а три військові оркестри заграли маршеву. Стрійними рядами рушила потому багатотисячна товпа через Невський проспект до Таврійської палати. На переді їхав бувший конвой бувшого царя з українським січовим прапором і запорозькими бунчуками. Потім ішли компаніями військові части на чолі з офіцерами Українцями. За військом ішли студенти вищих шкіл, куруєткы й багато народу. На цілій дорозі походу був взірцевий порядок. Маніфестанти співали українські пісні, сумні, тягучі. Оркестри військової музики грали попури з українських пісень. Розносили ся невмовкаючі оклики „ура“. Багатотисячна товпа увійшла на подвірє Таврійської палати й тут уставила ся шергами. Представник виконавчого комітету Ради робітничих і салдатеьких депутатів привітав маніфестантів іменем Ради.“

Своє відомлення закінчує „Рѣчь“ заміткою, що маніфестацію зісцував виступ одного оратора, котрий не захотів назвати свого імени, а котрий закликував Українців салдатів зараз же спинити війну. Під адресою промовця мали посипатись оклики обурення і протесту. Промовець мусів перестати говорити та згубив ся в товпі.

Опис маніфестації в „Русск-ій Воли“. „Русская Воля“ з 26(13) марта приносить таку статю під заголовком „Українська маніфестація“: Вчора, 12 марта, вже надовго перед призначеною годиною на площі Казанського собору почали збирати ся Українці Петрограду на панахиду по Шевченкови й маніфестацію. О першій год. попол. многотисячна товпа зайняла всі тротуари собору, підвищенне перед церквою і цілу площу. Було багато салдатів петроградської залози. Деякі прийшли цілими ротами. В руках представників депутацій і окремих груп — товариств воєних відділів, робітників — звинені прапори. В очі владають групи красунів Чорноморців, бувших царських конвойних, верхами на конях, також з прапорами. У всіх жовто-блакитні стяжки. Радісні обличчя. В натовпі стриманий говір, всюди по українськи. Се перша вільна публічна маніфестація в честь великого українського Кобзаря. І десята частина тих, що прибули, не може вмістити ся в соборі. Протоєрей Орнацький рішає відправити панахиду на підвищенні перед собором. Вхід до церкви гарно прикрашений численними прапорцями та прапорами. Біля духовенства організатори разом з депутатами інших національностей, що забажали ушанувати пам'яті поета.

В одушевленім слові протоєрей Орнацький вітає помисл помянути пам'ять сього борця за волю у великі дні загаль-

ного свята та пропонує одночасно помолити ся і за всіх упавших за добро народу та його волі. Вічну пам'ять по пропозиції о. Орнацького відспівала ціла величезна товпа. Після церковної — горожанська панахида, за якою хори відспівують „Заповіт“ Шевченка, прослуханий з відкритими головами. Перший промовляв п. Зайцев про національні й політичні ідеали Шевченка та їх зв'язок з традиціями української демократії. Схарактеризувавши його республіканські й федералістичні ідеї, промовець зв'язує з завданнями моменту та з програмовими національними жаданнями української демократії соціальні ідеали Шевченка й закінчує виголошенням „слава“ за заповіджені ним Українцям заповіді невинної боротьби за високі моральні засади.

Товпа перериває промовця вигуками спочуття. Там, де він цитує Шевченка, товпа кричить гучно: „слава“. Виступають представники Фінляндців, Естонців, Литовців, польської молоді. Гарно й коротко, з піднесенням виголошено промову представника Фінляндців проф. Тіандера привітали окликами в честь Фінляндії.

Представник організаційного комітету І. Голоскевич вияснює цілі маніфестації і там, де він говорить про негайне заведення української школи, присутні, особливо салдати, покривають слова громом одобрень... По команді провідників уся величезна маса маніфестантів, що сягає 20.000, не змішуючи ся з глядачами, окружена міцним ланцюгом, починає вливати ся в Невський проспект. На величезних прапорах написи на жовто-блакитнім полі: Хай живе вільна Україна, на червоному полі: хай живе демократична федеративна республіка Росія, ще — хай живе українська культура і т. д. Оркестра грає марш Хмельницького. Попереду козакі з стягами, за ними депутації, гості й делегації громадянства, які йдуть вітати революційне військо та робітників до Таврійської палати. За одною оркестрою іде друга, за ними хор, далі знову хор, прапори.

Товпа порушає ся в небувалім для маніфестації порядку, залити Невський Проспект від Садової до Літєйного. Тріскотіли фотографічні апарати кінематографістів. На дахах, у вікнах фотографи. При співі „Заповіту“ всі здійсмають шапки. Публіка також. Незвичайна стрункість маніфестації та краса видовища очевидно дивують публіку. У Таврійській палаті прибувших вітає М. Соколов, член виконавчого комітету Ради салдатських і робітничих депутатів. Він заявив, що комітет признає всі жадання української демократії та, виходячи з признання республіканської федерації, буде разом з українською демократією бороти ся за її права. Чути оклики привітань в честь Українців. Оркестра грає марш Петроградські горожане, що бачили українську демократію, живо розмовляють про неї. Падає розповсюджена старим правительством та його підбрехувачами байка про нежиттєвість та штучність українського руху і т. ин.

Тисячі робітників та салдатів, які прийшли заявити свої національні жадання, є відповідю ганебним ідеологам зруйнованого самодержав'я, що уважали Росію міцною лише при умові цілковитого знищення всіх національних ріжниць і мало не знищили її цілком.

Вражіння „Дня“. В „Дні“ з 27 (14) марта п. Сурожский у статі „Відновлений Петроград“ між иншим пише: „Дивні перемини на кождім кроці відбувають ся. 12 марта українські організації Петрограду відправили урочисту панахиду по Тарасі Шевченкові в Казанському соборі.

Я пригадую собі сі панахиди з попередніх років. Збирала ся купа людей і тихесенько молила ся за „раба божого Тараса“ та розходила ся тихо, без промов. Які могли бути тут виступи й промови, коли сей раб божий був політичний злочинець, революціонер? І церква молила ся за нього з великою нехитою. А деякі духовні отці цілком відмовляли ся відправляти панахиди по Шевченкові. А тепер ся панахида збирала десятки тисяч і відправлено її прилюдно біля Казанського собору, „вічну пам'ять“ співала ціла многотисячна товпа й віяли кольорові прапори — жовто-блакитні, а на сих прапорах красували ся неймовірні слова:

„Хай живе вільна Україна“, „хай живе федеративна республіка!“.

Владика, що відправляв панахиду, виголосив одушелену промову, славлючи волю, а на екстенії разом з Тарасом споминали й инших „вбитих за добро та волю вітчизни“.

Дивно було чути в устах служителя церкви такі слова. І чудно було слухати величній спів „Заповіту“ Шевченка, відспіваного всім народом біля Казанського собору. Пророчо звучали заборонені раніше слова:

*„Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте
І вражою злою кровю
Волю окропите“.*

Після панахиди промовляли Українці, а потому з ступнів Казанського собору промовляли представники фінського, польського, естонського й лотиського народів. Ріжноплеменна Росія вславила волю та ліпше життє, що загорало ся на звалищах старого. Поминки великого українського поета перетворили ся в урочистий виступ народів, що скинули тяжкі кайдани централізму.

Потім знову завіяли прапори і з музикою, з співами ціла многотисячна товпа посунула ся до Державної Думи“.

„Рѣчь“ з приводу української маніфестації в Петрограді. З приводу української маніфестації в Петрограді подала „Рѣчь“ в 64 ч. з 29 (16) марта таку передовицю:

Лише в останнім часі починає в свідомості російського громадянства виявляти ся в своїм значінню українське питання. Блискуче переведена українська демонстрація в Петрограді 12 марта звернула на себе увагу широких верств народу й не можна не зазначити з почуттєм глибокого задоволення сього її значіння. Бо українське питання є тепер одним з найважніших питань, що стоять перед російською демократією. Через вікову нерозривну зв'язь на протязі цілої нашої історії племінної близькості, безупинного взаємного ділання народніх культур, особливо за останні три століття, та широкого змішання українського й московського населення вваже рішення української справи необхідно мусить доторкнути найглибших, найінтимніших боків російського життя і неправильне рішення сього питання могло б дуже болюче відбитися в будучині.

Не можна заперечити, що в останні роки й тут, як в усіх инших явищах нашого життя, почали завляти ся грізні примари, що загрожували великою бідю. Під впливом переслідувань Українців та непризнання основних людських прав українського народу почало просувати ся поріжнення і в надра російського народу та громадянства. — Між нами самими, між окремими членами тоїж самої родини або тогож самого села почало родити ся почуттє відчуження, відсутности спільної вітчизни і в останнім році під впливом божевільної політики правительства в переживану нами добу грізної війни ознаки глибокої внутрішньої поріжнености ставали все більш помітними й мусіли викликати неспокої у всякого, хто свідомо ставить ся до долі вітчизни. Бо нема жадного національного руху в Росії, у відношенню до якого старий лад ділав з таким цинізмом і байдужністю, як до українського руху. Від 1876 до 1905 р. було заборонено, часами без жадних виїмків, друкувати щось в українській мові. Від початку сеї війни українську пресу заборонено. До неї приложено було заборону раніше ніж до німецької мови. Аж до революції української школи не дозволяли й навчання в українській (малоруській) мові уважало ся злочинством.

Бюрократичні неукі не соромили ся в своїх неофіціальних актах висмівати українську мову, що має свою історію, свою літературу, яка являєть ся одним з найбільших духових творів найближшого нам по крові й походженню славянського племені, невідривно полученого з нами історичними зв'язками. Божевільні гадали, що коли вони не будуть визнавати існування сеї мови, вона дійсно зникне з лица землі, але вони лише плодили великий гнів у віль-

них серцях і сіяли насіння розбрату в найглибших надрах російської держави. В теперішню війну вони зробили ще одну велику державну помилку, а разом з тим і великий злочин. Такою помилкою була політика Н. Іванова, графа Бобринського, єпископа Євлогія і всіх інших у Галичині, получена з зруйнуванням творів культури — школи, церкви, книжки, громадських організацій українського народу в „зарубежній Русі“, його примусова русифікація. Сі божевільні заходи викликали велике загострення проти російської орієнтації широких верств галицького (й українського загалом) громадянства, а разом з тим зміцнили німецький вплив і можливість для Німців бороти ся з нами.

Перед вільною російською демократією стоїть велике завдання направити лихо, зроблене Росії сими помилками та злочинами. Вона може зробити можливим те, що було неможливим при старім режимі: загасити полум'я розбрату, яке піднесло ся з найглибших глибин нашої держави. У вільній демократичній Росії можна сотворити форми життя, які дадуть можливість повного, широкого й вільного розвитку українського народу при збереженню державної єдності Росії. І ми бачимо, що свідомість такої можності проникла і в українське громадянство, — ціла демонстрація 12 марта дає нам яскравий зразок сього в промовах та покликах, які тут виголошено.

Революція вже зробила своє діло. Українська преса й українські союзи вільні та вже відроджують ся. Тимчасове правительство увільнило гр. Шептицького, заарештованого всупереч усім міжнароднім умовам. Тепер перед правительством стоїть завдання дати волю українській школі й, очевидно, се станеть ся в найближшій часі.

Але самої діяльності правительства не вистарчає. Жадний з національних рухів, які розвивають ся тепер в нашій країні і дістануть тепер у вільній Росії можливість розвитку без перешкод, не зачіпає так глибоко цілої російської культури й не проникне при своїм широкім розвитку так глибоко в зложений історією лад життя російського громадянства, як український рух. Се повинно зрозуміти російське громадянство й російська громадська думка повинна звернути серйозну увагу на зміни великого культурного значіння, які відбувають ся в його осередку, які лишали ся досі незрозумілими й неусвідомленими у вистарчачій мірі. Воно — а не лише правительтво — мусить активно зглядати можливість тертя, утворити необхідні форми дружньої спільної праці.

„День“ про статю в „Рѣчи“. З приводу статі про українське питання в „Рѣчи“ помістив „День“ замітку, в якій між иншим пише:

„Національне питання, до котрого байдужно відносила ся досі російська преса, уважаючи його академічною справою, стає тепер як питання біжучої політики, як невідклична справа. Величя маніфестація, уладжена українськими партіями тут у Петрограді, зробила своє. (Далі „День“ цитує дещо зі статі „Рѣчи“ в українській справі й навіязує до її погляду на русифікаційну політику в Галичині): „Коли згадувати злим словом усіх, що зіпсули відносини між Росією та закордонним українством, не можна обмежувати ся Н. Івановим і гр. Бобринським. Їх руйнуюча діяльність мала механічний характер. Ще небезпечнішою і шкідливішою була та русифікаційна націоналістична проповідь, яку під фірмою поступовости провадив у „Биржев-их Вѣдомост-ях“ п. Петро Струве“.

Україна.

Під сим заголовком помістив Н. Гредескул статю в „Русскій Волѣ“ в числі з 27 марта:

В неділю відбула ся в Петрограді велика українська демонстрація. Традиційну панахиду по Тарасі перенесено з нагоди революційних днів з 25 лютого на 12 марта. На сей раз її відправлено не в Казанськй соборі, а біля нього на підвищенню перед церквою серед площі, вкритої наро-

дом. Тут поруч з червоними революційними прапорами віяли національні кольори України, ніжно-жовті та ніжно-блакитні — фарби її спілих нив, фарби її весняного неба. На прапорах гасла: „Хай живе вільна Україна“, хай живе федеративна демократична республіка Росія.

Після панахиди — величній „Заповіт“ Тараса й промови в українській мові, між якими були й привіти Україні, коли не милимо ся, від Поляків, Фінів і т. д.

А потім урочистий похід довгої процесії з прапорами, з оркестрою музики, з грандіозними хорами, до Державної Думи, куди течуть тепер всі жадання увільненої країни.

Чогож хоче Україна, за чим вона маніфестує?

Вона хоче волі та простору для свого національного життя. Вона хоче її забезпечення правними інституціями.

Вона хоче, щоб її найдорожше національне майно і скарб — мова не підлягала тим нелюдським обмеженням, яким не підлягає жадна инша мова в Росії; вона хоче цілковитої волі для своєї української літератури, для своєї періодичної преси.

Вона хоче, щоб на її території її мова була мовою навчання в школах — низших, середніх і вищих; вона хоче, щоб на її мові відбувала ся управа, судівництво, — словом, щоб ся мова охоплювала ціле національне життя.

Нарешті вона хоче забезпечення всього попереднього „автономним“ ладом у складі російської держави; вона хоче бути „автономним“ членом в російській федеративній демократичній республіці.

Ось чого хоче Україна, от за чим вона маніфестує.

Якже маємо поставити ся до сих українських жадань? Законні вони, чи незаконні? Корисні, чи шкідливі для буття і добра російської держави?

Не можна не сказати, що ми зачіпаємо тут питання, дуже болюче для Українців і дуже „сумнівне“ для російського громадянства.

Українці завше з болем скаржили ся на те, що навіть поступове російське громадянство, яке охоче признає національні змагання всіх інших народів Росії — Поляків, Жидів, Естонців, Лотисів, Грузинів, Вірмен і т. д., не хоче признати національних змагань Українців.

А російське громадянство в особі багатьох і дуже багатьох у відповідь на сі скарги говорило: та які-ж національні змагання? Їх чейже „вигадує“ купка інтелігенції, „баламутить“ в сім питанню на шкоду Росії, на шкоду її політичного й культурного розвитку. Своя національність, своя мова та культура є, розумієть ся, у Поляків, Жидів, Лотисів, Грузинів і т. д., але якась така національність у „Малоросів“, яка в них окрема мова? Яка „своя“ культура? Се все „претенсії“ та „вигадки“ купки інтелігенції й більш нічого.

От як стояло „українське“ питання в російській громадській свідомості дотепер і як може стоїть і тепер ще. Українці говорять, що се такеж саме окреме національне питання в Росії, як і всі инші, — а Великороси їм на се відповідають, що такого питання цілком нема, що його нарочито вигадують. І коли дотепер під гнітом недавно поваленої урядової системи на всі боки російського життя гострота сеї сутички між українськими національними змаганнями й великоруським їх зрозумінням у деякій мірі затуповувала ся, не виступала назовні, тепер з наступленням в Росії суверенної волі народу вона покажет ся в цілій своїй силі та різкості.

Російське громадянство повинно вдумати ся в се питання, уважно його зважити з усіх боків, — я сказав би: треба зрозуміти нарешті природу національних змагань і т. д.

Треба зрозуміти, що коли ми не вбачаємо шкоди для російської культури від істнування поруч з нею культури французької, англійської, німецької, польської, чеської, сербської, естонської, грузинської і т. д., то яка-ж шкода для неї може бути від розвитку культури найріднішого

для нас з цілої славянської родини українського народу? Яка шкода для російської культури від того, що сей народ з своїх надр видав такого генія, як сей Тарас Шевченко, пам'ять якого Українці ушанували в минулу неділю? Або чи можна дійсно уважати, що для „російської користі“ (по вислову Лескова) було б ліпше, колиб Тарас не родився або, уродивши ся, вмер, не виявивши свого чудового генія? Чейже досить поставити перед собою се питання в такій формі, щоб признати його безглуздом або навіть просто нелюдським.

Ні, — кожда національна культура є скарб, є збагачення цілої людськості, а бажати знищення або спинення розвитку національних культур — се справжній вандалізм, справжнє варварство в культурнім відношенні, се те відношення до культурних цінностей, яке показав халіф Омар, коли постановив спалити александрійську бібліотеку на тій основі, що коли в ній написано те саме, що в Корані, то вона не потрібна, а коли щось інше, то вона шкідлива. Не можна відкидати Шевченка в ім'я Пушкіна або Толстого.

Говорять, що національний рух на Україні слабкий, навіть штучний, що його висуває і підтримує лише інтелігенція, але при с'їм забувають, що Україна мала свою історію, свою культуру, що її національні сили лише придушені, але зовсім незнищені гвалтовною русифікацією.

Забувають, що є 30-мільонова народня українська маса, котра тепер ціла освітить ся світлом волі та просвіти. А при таких умовах національний рух неминучий і його не спинити. Він буде зростати, буде захоплювати маси, буде поглиблювати ся і ширити ся. Чейже коли окрему національну індивідуальність творить півтора мільона Естонців чи Лотиськів, то якже її можуть не утворити 30 мільонів Українців? Чейже перетворення під впливом просвіти, волі й культури етнографічних народніх мас в справжній національності — се фатальний і неминучий процес. Дарма його спинювати, ставити йому перепони. І як будемо спинювати його в новій вільній Росії? Поліційними заборонами, внутрішньою цензурою?

Все питання в тім, чи у величезних українських народніх масах є творчі сили? Чи здатні вони до оригінальної культурної праці? Та чи можна мати в с'їм навіть якийсь сумнів?

Хиба тепер вже неясно, що Україна має своє окреме духове обличчя? Що її духовна індивідуальність незвичайно глибока? Хиба її сміх такий же самий, як у Великороса? Хиба її сльози такий же, як у Поляка?

Ні, Україна й тепер до найвищого ступня індивідуальна. Український гумор — такий тонкий, а разом з тим такий мужній. Де він є в іншому місці? Український сум, такий жалібний і такий ніжний, хиба він повторюєть ся у якогось иншого народу?

Народня істота України у великій мірі тонка, розвинена й оригінальна і, коли я думаю про се, в моїй пам'яті так і спливають національні фарби України, ніжно-жовті та небесно-блакитні... Як гарно вони висловлюють цілу природу та вдачу с'її південної соняшної країни, „гд' все веселемъ дышетъ, гд' р'ьки льются чище серебра“...

Н. Гредескул.

Українська депутація у міністра президента князя Львова.

В газеті „День“ з дня 3 квітня (21 марта) ч. 14 знаходимо широке звідомлення з перебігу депутації Українців у князя Львова. Читаємо там: „Дня 17 марта (30) міністер президент князь Г. Львов прийняв українську депутацію в складі представників петроградських груп Союзу Українських Поступовців, українського студентства в Петрограді

й зорганізованих українських салдатів та робітників. Делегати А. Лотоцький, М. Корчинський, М. Славінський, студ. Чечель і члени Ради салдатських і робітничих депутатів Гайдар і Лобода виложили перед міністром-президентом ті домагання, здійснення яких не потрібно відкладати до скликання установчих зборів, а які широко виложено у врученим міністрови-президентови пропам'ятнім письмі. Сі домагання такі: призначення в українських губерніях на всі адміністративні (посади) становища осіб, котрі були-б знайомі з краєм і мовою місцевого населення; призначення на губернських комісарів Українців і призначення при тимчасовім правительстві особіного комісара для українських справ. По окремих відділах державної управи делегація поставила такі домагання: по міністерству справедливости — найскоршого заведення практики в усіх судових установах української мови в усіх випадках зносин з місцевим населенням; по міністерству просвіти — заведення української мови в народніх школах і допущення української мови до середніх наукових заведень, українізації учительських шкіл і засновання нових з програмами, приложеними до місцевих потреб; аж до остаточного та всестороннього приложення вищої школи на Україні до потреб місцевого населення заведення у вищих наукових закладах українських курсів і катедр, а в першу чергу в київськйм університеті, а також і у всіх інших вищих наукових закладах, де зажадають того ученики й де знайдуть ся відповідні професори; організації під час літніх ферій коротких курсів для підготовлення народніх учителів для українських шкіл і чим скоршого призначення необхідних кредитів у розпорядимість київського Наукового Товариства, що об'єднує всі українські наукові організації, та в розпорядимість петроградського Добродійного Товариства для видавання загальнокорисних і дешевих книг; з компетенції духовної управи — видання пояснення, що духовенства не можна тепер переслідувати за уживання української мови в проповіді, та найскоршого усунення церковної православної адміністрації в Галичині, яка незаконно захватила там в свої руки власть, і привернення прав греко-уніятській церкві. Незалежно від сього — в цілі привернення брутально нарушеного старим режимом загальнолюдського й міжнароднього права — депутація домагалася, щоб негайно відновлено в окупованих російськими військами областях Галичини й Буковини цілий уклад місцевого політичного та громадського життя і привернено національні права, які мало перед війною місцеве українське населення; повернення з заслання і увільнення зпід арешту всіх галицьких і буковинських Українців, які попали під переслідування виключно д'лятого, що старе правительство з ненавистю відносило ся до української культури.

Міністер-президент заявив депутації, що правительство принципіально не розходить ся з тими домаганнями, які Українці предложили, й що правительство потребує лишень вказівок, помочі та співділання українських громадських сил при заспокоєнню і здійсненню тих домагань.

Наслідком с'її авдієнції у міністра-президента остаточно сформувала ся 1 квітня (19 марта) Українська Національна Рада в Петрограді. В склад ради увійшли представники всіх політичних, громадських і культурно-просвітних українських організацій Петрограду, а саме: від двох груп Союзу Українських Поступовців, від укр. соц.-демократичної партії, від укр. револ. комітету, від укр. фракції Ради робітничих і салдатських депутатів, від укр. зорганізованого студентства, укр. робітників, товариства „Громада“, тов. ім. Шевченка, Добродійного Товариства, Укр. Літературно-артистичного Товариства й укр. пресового бюро. В члени вибраного Радою виконавчого комітету увійшли такі особи: А. Лотоцький як предсідатель, М. Корчинський товариш предсідателя, члени М. Славінський, І. Голоскевич, заступники І. Зайцев і Ф. Слюсаренко. Національна Рада відразу наязала зносини з центральними українськими організаціями в Києві.

Політичний огляд *).

Сполучені Держави північної Америки обявили таки війну Німеччині. Як вже про се була згадка у нас, президент американської Унії Вільсон предложив американському національному Конгресови широке послання, в котрім представлено взаїмні відносини між Америкою і Німеччиною за час європейської війни, виказано, що ніби-то Америка хотіла зберегти мир і нейтральність, але поступування Німеччини поставило її в примусове положення хопити ся оружя, та змальовано в гарних словах ті ідеали, за які Америка ніби-то йде у бій — за демократію, волю, рівноправність народів проти німецького назадняцтва, імперіялізму й мілітаризму. Ми вже вказували, яку стійність мають усі ті гарні фрази в устах Вільсона, й тому не будемо ще раз їх тут критично розбирати. Обмежимо ся до ствердження двох річей: перше, що конгрес ухвалив війну величезною більшістю голосів, друге, що воєнна гарячка обхопила й американську суспільність, котра на зборах і в пресі витає з одушевленим виповідженням війни.

Слідом за проголошенням війни пішли ухвали конгресу, які признають правительству величезні воєнні кредити на виставлення армії, доповнення воєнної флотії, вкінці на грошеву поміч почвірного порозумінню. Рівночасно заявляють усі кермуючі політики Сполучених Держав, що їх держава приступає до почвірного порозуміння і воєнні цілі почвірного порозуміння уважатиме своїми й воюватиме за їх осягнення. Таким способом пята велика держава прилучила ся до воєнного порозуміння проти Німеччини.

Ще не усталено, яким способом візьме Америка участь у війні. Дуже голосно підносять ся серед американських політиків домагання, щоб вислати кілька дивізій американської армії на західноєвропейську воєнну область, але з другого боку підносять ся також важкі закиди й сумніви проти. Тільки щодо американської воєнної флотії се вже певна річ, що вона буде близько й безпосередно спільно ділати у воєнно-морських операціях почвірного порозуміння.

Виповідження війни з боку Америки повітали, як треба було надіяти ся, держави почвірного порозуміння з великим одушевленням. В англійським і французьким парламентах висловили президенті міністрів святочні промови, переповнені признанням, величанням, подивом для Америки, з другого ж боку самовпевненими надіями — побідити осередні держави, знищити німецький мілітаризм, перебудувати Европу на руїнах осередніх держав. Рівнобіжно з тим усі держави почвірного порозуміння вислали Америці на руки Вільсона телеграфічно свої привіти та запевнення вірності в союзі — аж до остаточної побіди.

З огляду на війну Сполучених Держав з Німеччиною Австро-Угорщина зірвала зносини з Сполученими Державами. Депеші доносять, що ціле австро-угорське дипломатичне тіло в Сполучених Державах відібрало свої папери й вертає до Відня. Наслідком війни з Німеччиною та зірвання дипломатичних зносин з Австро-Угорщиною правительством Сполучених Держав зайняло всі німецькі й австро-угорські кораблі, які стояли на якорі в американських пристанях. — Також Болгарія зірвала дипломатичні зносини з Сполученими Державами.

Слідом за американською Унією пішов і найбільший споміж західно-індійських островів — Куба, виповідаючи війну Німеччині. Від 1902 р. острів Куба становить самостійну республіку, на чолі котрої стоять президент і його заступник. Населення має ся республіка поверх півтора мільона, оселеного на 118.833 квадратних кілометрах землі. Куба не розпоряджає ані такою флотою ані тим більш таким військом, щоб могли взяти фактичну й безпосередню

участь у війні. Тому се проголошення воєнного положення — має тільки морально-демонстративне значінне без мілітарної ваги.

За добрим прикладом Куби підуть, здасть ся, також інші американські республіки. Бразилія почуває ся сильно скривдженою через те, що німецький підводник затопив бразилійський корабель „Парана“, й зірвала вже зносини з Німеччиною, також Болівія зробила те саме. Усі ті війни дрібних американських республік проти Німеччини не заважать, розуміть ся, нічим на дальшій перебізі воєнних подій, — матимуть одначе те моральне значінне, що збільшать скількість ворогів почвірного союзу, піднесуть воєнний запал і витривалість у почвірного порозуміння і послужать дипломатам порозуміння до того, щоб голосити, що цілий поступовий, демократичний, свободололюбний світ зєдинив ся до боротьби проти ретроградного, ворожого правдивій свободі та демократичній ідеї союзу трьох цісарів і одного короля.

На перший погляд ся думка має навіть деяке усправедливлення у внутрішньо-політичних відносинах двох груп воюючих держав. Адже у війні проти трьох цісарів найшли ся дві давні республіки, Франція й Америка, прибуде мабуть і нова третя — Росія, а Англія, хоч королівство, — край найбільшої політичної свободи й найширшого демократизму. Та се так тільки на перший погляд. Близше придививши ся, бачимо, що сучасна війна, покликавши під оруже ціле населення, здатне до жовнірської служби, й накладаючи на широкі маси щораз більші податкові тягарі, несе з собою рівночасно також права для тих мас, витворює конечність допущення мас до участі в правлінню, одним словом конечність свободололюбних і демократичних реформ.

Між державами почвірного союзу йде передом Німеччина. Державний канцлер Бетман Гольвег вже кілька разів заявляв, що безпосереднім наслідком війни у внутрішньо-політичних відносинах мусить бути демократизація. Саме на латинський Великдень звернув ся німецький цісар Вільгельм до канцлера Бетмана Гольвега відручним письмом, в яким завзиває правительством виготовити предложення реформи виборчого закону до пруського сойму та постанов про склад пруської палати панів. Цілком виразно говорить се письмо, що теперішня виборча ординація до сойму мусить уступити місце загальному й рівному голосуванню, а в палаті панів повинні засісти не аристократичні юнкри, але заслужені й корисні для загальної справи люде. Недавно ще чули ми з уст канцлера, що реформа виборчого закона до пруського сойму мусить бути відложена на по війні, тепер читаємо в письмі цісаря, що сю реформу випрацюють ся в найкоротшій часі, незалежно від того, як довго війна ще потриває. Ся цісарська заповідь важна саме тим, що відносить ся до пруського сойму, котрий віддавна був заборолом реакції. Завдяки триклясовій виборчій ординації пруські юнкри мали сойм у своїх руках і дуже уперто та завзято противили ся й противлять ся розширенню виборчого права на низші суспільні верстви. Яких дві неділі тому речник юнкрів заповів саме, що всяку спробу демократизації пруського сойму його сторонництво поборюватиме найрішучійше. Як слова цісаря сповнять ся, упаде остання твердия реакція, що спиняла похід суспільно-політичного поступу. Також великі німецькі міста беруть ся демократизувати свої виборчі закони до міських рад. Рада міста Гамбурга ухвалила завести загальне й рівне виборче право з допущенням жіноцтва.

Далеко слабше стоїть справа демократизації політичного життя в Австро-Угорщині. В австрійській половині монархії обовязують перестарілі виборчі ординації до соймів і так само перестарілі та суспільно крайно несправедливі виборчі закони до громадських рад великих міст, містечок і сіл. В Галичині зокрема існують ще й повітові ради, а їх виборча ординація видає сі ради в руки великої посілости, консервативних польських шляхтичів, що дуже відемно від-

* Сей огляд, як і багато вісток, не увійшов до попереднього числа з причини нестачі місця.

биваєть ся на цілій господарці повітових рад, як супроти широких народніх мас і їх інтересів, так зосібна у Східній Галичині ще й на національних інтересах українського народу. Повітові ради у Східній Галичині се не тільки твердині суспільно-політичної реакції, але ще й розсадники польонізаційних тенденцій.

Не підлягає ніякому сумнівові, що рівнобіжно з демократизацією політичного життя поза східними й західними межами монархії, себто в Росії та Німеччині, мусітиме здемократизувати ся і правно-політичний устрій Австро-Угорщини. Віда тільки в тім, що між міщанськими партіями австрійського парламенту й досі не слідно якихсь широко закровних плянів і змагань в тім напрямку. Одна тільки соціалдемократична партія виступає все і всюди з далекойдучою та розумно обдуманною програмою перебудови Австрії в напрямі справдішнього демократизму, політичних свобод, суспільних реформ і національної рівноправности. Поза сею партією треба на жаль ствердити цілковитий занепад демократичної політичної думки й руху. Доказом сього занепаду й то дуже характеристичним доказом є той сумний факт, що австрійський парламент і досі ще нечиний. Причина сеї нечинности лежить не тільки в неохоті правительства, але в далеко більшій мірі в політичній пасивности міщанських політичних партій.

Отся пасивність, інерція, сеї занепад політичного життя серед міщанського населення Австрії дозволяє правительству відкладати з нині на завтра скликання парламенту, зацїпкуючи несміливі й нерішучі домагання голословними запевненнями.

Щойно в останніх днях рішила австрійська міністерська рада скликати парламент десь коло половини мая та без попереднього сповнення т. зв. „передумов успішної діяльности парламенту“. Звісно вже, що німецькі міщанські партії охрестили сим словом ось які свої домагання: 1. заведенне німецької державної мови, 2. поділ Чехії на національні округи, 3. відокремленне Галичини, 4. накинненне парламентови нового правління праці. Сі домагання мали бути сповнені позапарламентарною дорогою. Хоча Чехи й полудневі Славяне гостро противили ся сим домаганням, а українські послы й німецькі соціалдемократи заявляли ся рішучо проти того, щоб такі важні справи переводити позапарламентарною дорогою, то міністерство Клям-Мартініца рішене було піти на руку міщансько-німецьким домаганням. Тепер під впливом подій в Росії і витворених ими подіями надій на недалекий мир австрійське правительство понехало свій давній плян і рішило ся не переводити ніяких реформ без парламенту. Наслідком сього обидва німецькі парламентарні міністри Урбан і Бернрайтер уступили, уступив також польський міністер Міхал Бобжинський.

Ще гірше стоїть ся справа в угорській половині монархії. Правда, парламентарне життя плило там повним руслом, але угорського парламенту, опертого на класових і національних привилеях, не можна уважати за представника широких народніх мас. З хвилею побіди революції в Росії — угорський парламент зостанеть ся самотнім державним парламентом на європейському континенті, притвори котрого зачинені перед широкими верствами робочого народу. Тому то з боку парламентарної опозиції в Будапешті підносять ся щораз рішучіше домагання здемократизування угорської виборчої ординації. Побіч виборчого закона до парламенту в Будапешті домагаєть ся демократичних реформ також будова правно-політичних інституцій громадської та повітової самоуправи, т. зв. муніципія, котрі ще й дотепер в руках упривилеєваних суспільних верств: шляхти, духовенства й капіталістів. Само собою розумієть ся, що й національне питання на Угорщині мусить в недалекий будучности бути розв'язане й то без сумніву тим способом, що Угорщина мусітиме признати рівноправність усіх націй Угорщини, — а тоді й українському народови в північній Угорщині вибе година національного відродження.

З сеї причини останні події в угорським політичним життю набирають великого значіння.

Опозиційні партії угорського парламенту віддавна були невдоволені з правління графа Тіса і, щоб повалити його, домагали ся заступлення дотеперішнього міністерства, опертого на більшости, концентраційним міністерством, до котрого увійшли-б також представники опозиційних партій. Тіса держить ся уперто власти й противить ся домаганням опозиції. Щоб змусити Тісу до уступок, опозиція рішила ся не допускати до спокійних нарад сойму. Минулого тижня прийшло до дуже бурливих сцен у соймі. Тіса хопив ся останньої дошки рятунку й цісарським писемом відложив наради сойму на два місяці. Та сим ще не вдоволив ся. В клубі своєї партії виголосив дуже гостру промову проти провідників опозиції, закидуючи їм, що послугують ся брехнею й інтригами. Закид брехні відносив ся до того, що опозиція попірала своє домагання концентраційного міністерства також і тим, що і Корона є за таким міністерством. На сей закид опозиція відповіла тим способом, що за дозволем цісаря оголосила свою розмову з ним, з котрої ясно, що цісарь є за концентраційним міністерством. З причини всіх тих подій політичні відносини на Угорщині попали в гостре переселенне і пишний граф Тіса, здаєть ся, таки мусітиме уступити. Треба одначе й се ствердити, що провідники опозиції незовсім переконані приклонники демократії або рівноправности народів на Угорщині. Їх політична ціль се правно державні угорські ідеали з шляхетською й консервативною закраскою. Тіса являєть ся перешкодою на дорозі до сеї цілі й тому хотять за всяку ціну усунути його. Щоб облекшити собі боротьбу проти Тіси, роблять приємні очі в сторону демократії, але в дійсности не може по сих панах багато надіяти ся ані демократизм ані рівноправність народів. Яке їхало, таке здибало — треба сказати й про Тісу й про опозицію.

На заяву російського тимчасового правительства, яка обіцяє Польщі самостійність під політичним оглядом, а жадає тільки мілітарного й економічного тісного союзу з Росією, відповідає польська Державна Рада заявою, в котрій передовсім противить ся тому, щоб російські установчі збори мали визначувати межі незалежної Польщі, а також мілітарному союзови з Росією. Ся заява витяє політичний переворот в Росії, що довів до свободи й рівноправности, та висловлює волю жити в мирі й приязни з конституційною Росією. Про польсько-російський спір каже, що його предметом є землі на схід від польської етнографічної границі, котрі колись належали до Польщі (Україна, Білорусь, Литва). „Сей спір можна рішити не постановою російських установчих зборів, але тільки по думці польських державних інтересів і при узглядненню волі місцевого населення“. Дуже цікаво було-б знати, як панове Поляки годять одно з другим? Адже відома річ, що „польські державні інтереси“ домагають ся прилучення сих земель до Польщі, а воля місцевого населення найрішучіше й неприєдноно противить ся сьому!! „Бач, які святі та божі! — а в душі думки ворожі“ — тиснуть ся на уста слова з Франкового Лиса Микити.

Саме на перший день нашого Великодня принесли газети однозгідну заяву німецько-державного правительства й австро-угорського міністерства заграничних справ, що є відповідю на заяву російського правительства про воєнні цілі Росії. Ся заява осередніх держав стверджує, що між воєнними цілями теперішнього російського правительства й осередніх держав нема суперечности. Як нова Росія не задумує заволодіти іншими народами й силою забирати їх області, але бажає спричинити тривкий мир на основі права народів рішати про свою долю, так осередні держави заявили вже передше, що не мають ніяких інших воєнних цілей. Можна отже сказати, що правительства осередніх держав і тимчасове російське правительство рівним способом змагають до почесного для обох сторін мира, який запевнить

честь, існування і можливість розвитку всім воюючим державам. Супроти того не буде тяжко найти дорогу до порозуміння, тим більше, що обидва цісарі осередніх держав згідно бажають жити в порозумінню та приязни з російським народом.

Отся заява є новим і рішучим кроком до мира. Вона зробила найліпше вражіння серед усіх тих, хто бажає положить кінець безглуздому проливу крові й божевільній воєнній завзятості, — дала також основу правдивим приятелям людства робити заходи задля досягнення порозуміння. Природна річ, що за се спасенне діло взяли ся перші соціалдемократичні політики воюючих держав. Провідник соціалістів у Німеччині посол Шайдеман їздив до Стокгольму, щоб там нарадити ся з політиками неутральних держав і обдумати способи порозуміння з провідниками російських соціалістів. Німецькі соціалдемократичні послы вислали трьох своїх товаришів Адлера, Реннера й Зайца до Німеччини та до Швеції, щоб вони зі свого боку старали ся досягнути порозуміння. Данські соціалісти роблять приготування до скликання зїзду соціалістів усіх держав. Сей зїзд має відбутися в Стокгольмі й радити над приверненням мира. — Як з одного боку заява осередніх держав і російського тимчасового правительства дала соціалістичним прихильникам мира сильну підставу до їх енергічних мирових заходів, так з другого правительства осередніх держав попирають також від себе сі мирові заходи. Як що не зайде щось несподіване, можна мати надію, що сі заходи увінчають ся бажаним успіхом і над закріпавленою землею зїде сонце мира. Ясна річ, що се сонце ще не так близько й треба багато старань, переконувань і запевнень, багато доброї волі і уступчивости, щоб місце зажертої ненависти зайняла приязна згода. Але надія кріпшає!

В. Т.

Вісти.

Стотисячна українська маніфестація у Києві. „День“ з дня 3 квітня (21 марта) в телеграмі з Києва подає: 19 марта (1 квітня) відбула ся величя українська маніфестація, в котрій взяло участь коло 100.000 люда.

Українці в тимчасовій революційній адміністрації міста Києва й київської губернії. Комісаром центрального революційного правительства на Київ і київську губернію установлено председателя київської губерньської земської управи Суковкіна. На однім із засідань київського революційного Виконавчого Комітету помічником Суковкіна вибрано відомого українського діяча Дмитра Дорошенка. (Власть комісара рівняеть ся власти губернатора, а його помічника — віцегубернатора). Виконавчий революційний Комітет у Києві, як і в інших містах, складаеть ся з відпоручників різних публичних і приватних громадських організацій і політичних партій. До сих комітетів належить задача організації тимчасової правительственої та громадської влади в порозумінню з військовими чинниками. Головою сього Комітету є заступник голови київської міської ради Страдомський, поміркований Українець. Секретарем Комітету є бувший редактор закритої української щоденної часописи „Рада“ А. Ніковський (Василько). Серед членів Комітету є також кілька більш і менш виразних Українців.

З тими самими задачами, що міський Виконавчий революційний Комітет, рішенням надзвичайних зборів київського губерньського земства покликують ся до життя Губерньську Раду представників громадських організацій. Прийнятий склад сеї Ради, про який була подана уже вістка, дає підставу припускати, що сей орган тимчасової влади на київську губернію буде складати ся в переважній частині зі свідомих Українців.

Що торкаеть ся міської ради в Києві, крім кооптованих тепер 4 Українців з проф. М. Грушевським на чолі, про що вже була у нашій часописи вістка, в складі гласних міської ради ще передтим було кільканадцять Українців

так, що тепер Українці будуть становити у київській міській раді досить поважну групу.

Склад гласних київського губерньського земства також доповнено представниками громадських організацій, а в тім числі і Українців. Між иншими кооптовано на гласного губерньського земства М. Стасюка, автора знаних розвідок про автономію України й економічної особливости України, А. Степаненка й ин. Рівнож доповнено кооптованими членами київську губерньську земську управу, головним чином Українцями, так, що вплив на діяльність земства з боку Українців запевнений.

Звертаючи ся до поодиноких урядових функцій в київським життю, бачимо й тут на різних становищах Українців: так з початку Науменко, а потім Стещенко зїстав комісаром у шкільних справах. Се ніщо инше, як куратор київської наукової округи. На обовязку куратора, як подає „Кіевская Мысль“ з дня 13 марта, лежить стежити за тим, щоб справи народньої просвіти провадили ся в дусі нових подій і нового політичного устрою в Росії. Друкарськими й пресовими справами завідує тепер у Києві відомий український публіцист Сергій Бєрємов. На різних инших становищах також зустрічають ся імена Українців.

Українське пресове бюро. „Кіев. Мысль“ з дня 26(13) марта повідомляє: При „Українській Центральній Раді“ засновано пресове бюро, яке буде збирати всі відомости, що відносять ся до українського життя. Пресове бюро звернуло ся до всіх українських організацій з прошенням повідомляти його про всі зібрання і достарчувати резолюцій і инших відомостей з українського життя під адресою: Педагогічний Музей. В. Володимирська, Пресове бюро при Українській Центральній Раді.

Українські шкільні справи у Києві. „Кіевская Мысль“ з дня 29(16) марта повідомляє: Київське Товариство українських педагогів звернуло ся до Виконавчого Комітету з заявою, що воно в найблизшій будучині має намір відкрити у Києві наукові заклади — вищі, середні й низші з українською викладовою мовою. Товариство просить помогти йому по зможі в сій справі.

„День“ з дня 21 марта (3 квітня) в телеграмі з Києва подає, що там дня 19 марта (1 квітня) відбуло ся урочисте відкриття першої української гімназії.

„Кіевская Мысль“ з дня 27(14) марта повідомляє: „Товариство ширення шкільної освіти на Україні“ вибрало комісію, котрій доручено перемінити школу ім. С. Грушевського у Києві на українську згідно з постановою київської міської ради з дня 11 марта. Сій комісії доручено також зібрати матеріал для реорганізації й инших низших і вищих народніх шкіл міста Києва на українські. — Для організації української гімназії вибрано директора й 4 членів організаційного комітету. Постановлено скликати на день 4 квітня зїзд учителів і діячів народньої просвіти та зорганізувати українські курси для народніх учителів київської губернії не пізнійше 1 червня. — Дня 14 марта відбули ся збори Товариства українських педагогів.

„Кіев. Мысль“ з дня 29(16) марта повідомляє: В ціли кращого поставлення шкільництва у Києві міська шкільна комісія кооптувала у свій склад яко представників від Українців проф. М. Грушевського й Ів. Стещенка, а також постановила дати 2 місяця в комісії представникам від робітників. Для розроблення в усій повноті питання про заведення в міських школах української мови рішено сформувати осібну підкомісію в складі проф. М. Грушевського, В. Ігнатовича, Т. Лубенця й Ів. Стещенка, Н. Ярошевського й п'ятерох представників від української секції шкільної освіти, в тім числі Е. Ковалькова, С. Романюка й ин. — Комісія призначила 500 рублів на закупку українських книжок і портретів Т. Шевченка для міських шкіл.

„Кіев. Мысль“ з дня 29(16) марта повідомляє: Надзвичайне засідання членів „Товариства ширення шкільної освіти на Україні“ для вибору директора україн-

ської гімназії відбудеться сьогодні в помешканню клубу „Родина“ о год. 7¹/₂ вечора.

Українські організації й товариства в Києві. „Кіевская Мысль“ з дня 26 (13) марта повідомляє: Рада „Товариства Українських Поступовців“ скликає до Києва на 25 марта зїзд представників 33 об'єднаних в організації громад правобережної й лівобережної України, Чорномор'я й Кубанщини.

Починаючи від понеділка (13 марта), засідання „Головної Української Студентської Ради“ будуть відбуватися в одній із кімнат Педагогічного Музею, який городський Виконавчий Комітет передав до розпорядимости „Української Центр. Ради“.

„Кіев. Мысль“ з дня 27(14) марта подає, що дня 14 марта відбулося зібрання робітників Українців державних робітень міністерства залізниць.

„Кіев. Мысль“ з дня 29(16) марта повідомляє: Віче робітників і салдатів Українців відбудеться сьогодні о 6 год. увечері в цирку Крутикова на Миколаївській вулиці.

„Кіев. Мысль“ з дня 26(13) марта повідомляє: Відновляють свою діяльність і приймають нових членів українські „Громади“ всіх вищих наукових закладів. Відбулися два загальні зібрання усіх Українців студентів і курсисток київських вищих шкіл (3 го й 5-го марта). „Головна Українська Рада“ скликає незабаром треті збори для обговорення ріжних пекучих справ і готується до видавання свого органу п. з. „Вістник“.

„Кіев. Мысль“ з дня 27(14) марта повідомляє, що учні київських середніх шкіл Українці завязали свою організацію, яка постановила видавати щомісячний журнал п. з. „Джерело“.

Загальні збори Українців, учнів середніх шкіл, призначені на 16 марта в 15-тій аудиторії університету, перенесено до Педагогічного Музею на 4-ту годину попол. тогож дня.

Губернський кооперативний зїзд у Києві. „Кіев. Мысль“ з дня 29(16) марта подає таке звітлення з відбутого дня 14 марта зїзду представників кооперативів київської губернії: Зїзд відбувся в помешканню Педагогічного Музею. Скликана зїзд виконавча комісія київського тимчасового кооперативного комітету. Викаладову залу Музею, де відбувалися засідання зїзду, гарно удекоровано українськими плахтами, портретами Шевченка, кооперативними прапорцями й плякатами з написами по українськи: „Підтримуйте новий уряд!“ Предсідателем зїзду вибрано Х. Барановського, почесним предсідателем проф. М. Грушевського, товаришем предсідателя Д. Коліуха, секретарями Мандрику та Христюка. Х. Барановський звертається до зїзду з короткою вступною промовою на українській мові, в котрій говорить про задачі зїзду, й закінчує її словами: „Впали пута, впали кайдани!“ Проф. М. Грушевський виголошує сильну промову про Україну, яка все жила ідеалами свободи, та про краще упорядкування її життя у вільній Росії. На внесення М. Стасюка учасники зїзду з великим одушевленням проспівали „вічну пам'ять“, „Заповіт“ й український національний гимн „Ще не вмерла Україна!“

Від військ київського гарнізону виступили полковник Чехович і рядовий салдат Васильчук. По короткій нарисі історії громадського руху в Росії полк. Чехович відзначив визначну роль в біжучих подіях армії й від імени військ київського гарнізону зложив урочисту обіцянку піддержувати і скріпляти новий лад. Рядовий салдат Васильчук потвердив заяву полк. Чеховича та звернувся до кооператорів з сіл з прошенням, щоб вони скрізь по нашій краю рознесли вістку про переворот і про настрій в армії та вияснили селянам необхідність прийти вітчині на поміч продуктами поживи. Слова Васильчука викликали бурливі овації зібраних і оклики: „Не бійтеся, дамо все, що треба, привеземо!“ Скінчив свою промову Васильчук словами: „За вільну Україну, за самостійність, за рідну мову, за школу — ура!“ Нові оплески й овації...

Восний комісар, полковник К. Оберучев, закликавав до об'єднання народніх мас для укріплення добутої волі. М.

Суковкін підносив велике значінне кооперативів у справі поширення в широких народніх масах засад свободи, рівности й братерства. Г. Алексїїв звертав увагу, що тільки демократична республіка є відповідною формою державного устрою. Далі виступали з привітаннями й промовами Коліух від Виконавчого Комітету об'єднаних організацій міста Києва, Матушевський — від Укр. Центр. Ради, Степаненко від Українського Кооперативного Союзу й ин.

На другий день переведено на зїзді вибори: на члена київської губернської земської управи — І. Сніжного й до губернської ради громадських організацій: Барановського, Степаненка, Мельника, Стасюка та Христюка. Гучні оплески викликала на зїзді промова прапорщика Гана, який говорив про „охочекомонний полк“ під начальством активного генерала Н. Серед учасників нашлися зараз охочі вступити до полку.

Київський український денник „Нова Рада“. Один з прихильників „Діла“ прислав знад російської границі число „Кіевської Мысли“ з 14 квітня з статтю про віднову української щоденної преси на російській Україні. В сій статі стоїть: „Вийшли перші три числа української часописі „Нова Рада“. Стара „Рада“ — як відомо — умерла таки в перший день війни: воєнні власти в особі головнокомандуючого полуднево-західного фронту Н. Іванова, не продумавши ще ніодного путнього пляну, не ознайомившися навіть з будучою задачею, почали воєнні операції проти неприятеля розгромом культури таки в себе вдома. Провідна ідея „Нової Ради“ — боротьба за широку автономію України, за федеративну російську республіку. В статі, надрукованій в першій числі, говорить М. Грушевський про „вільну російську республіку, де нема поневолених народів, як також поневолених осібняків“. Такі перспективи, підсичувані самосвідомістю народу, приневолюють і в рішенню українського питання відмовитися від старих форм, старих норм і вчорашніх „мінімумів“. У другім числі закликає тойже автор не зоставати мрійниками-поетами, а перекласти давні мрії на тверду мову реальної політичної діяльності. С. Євремов підчеркує, що до поняття республіка й до означення „демократична“ треба ще прилучити друге — „федеративна“. Бо республіка, збудована не на принципі федерації, а централістична, „була-б — по думці п. Євремова — великим лихом для держави, котре привернуло-б немало сторін старої централістичної, самодержавної монархії.“ „Останнє слово в тім питанні незвичайної ваги скажуть установчі збори.“ М. Грушевський поручає слухати тільки волі народу, бажання котрого треба виповнити. „Поява українського органу заслуговує — само собою — на гарячий привіт. „Нова Рада“, що постановила собі цілю оборону української федерації, прикує до себе особлившу увагу — і не лиш українського громадянства. Проблема федеративної республіки ще недостаточно означена в російськім громадянстві й відповіді на те питання даються ріжні — ріжними партіями, а навіть фракціями тих самих партій. В тім напрямі нема одноцільності ні в партії народньої свободи ні в соц.-демокр. партії („Правда“ заявилася вже проти федерації). Перед російськім громадянством стає питання, хоча й старе, та по своїй актуальності нове й гостре. Український орган, який головно займається проблемами федерації, заставить і російське громадянство означити своє становище до сього питання“.

Присяга говорити тільки по українськи. „Утро Росії“ в ч. 75 з 1 квітня (14 марта) доносить з Києва: Українці розвивають у Києві дуже живу діяльність. Учора на вічу вони взаємно присягнули говорити тільки українською мовою.

Текст привіту українського студентства всіх вищих шкіл Відня для Головної Студентської Української Ради в Києві такий: Українське студентство всіх вищих шкіл Відня, зібране дня 25 квітня с. р. тов. „Січ“, вітає гаряче повстання центральної організації Української Головної Студентської Ради в Києві й бажає їй найкращих успіхів у праці над зорганізуванням усього українського студентства для повного національного визволення цілого українського народу.

Українська маніфестація. На 19 марта призначена була українська маніфестація, на яку закликували явити ся в національних костюмах з козацькими шапками.

Маніфестація в пам'ять свободи в Києві. „Русское Слово“ з дня 30 (17) марта ч. 61 подає в телеграмі з Києва, що там дня 29 (16) відбули ся величній демонстрації в пам'ять свободи. Маніфестації в протягу цілого дня безконечним ланцюгом тягнули ся головними вулицями з оркестрами під звуки марсилези й похоронного маршу. Кидало ся в очі велика скількість українських процесій, в яких переважали селяне. Процесії шли під своїми національними знаменами та під звуки українського гимну й маршу запорозьких козаків.

Українське національне військо. Дня 22 марта в Києві в 3-й аудиторії київського комерційного інституту на розі Несторівської вул. та Бібіковського бульвару відбуло ся перше установче зібрання салдатів, офіцерів, військових лікарів і урядників української національності. Вибрано тимчасовий комітет і переведено дискусію над справою створення українського національного війська для боротьби з зовнішнім ворогом і піддержання тимчасового уряду перед реакційними заходами прибічників скасованого царського уряду. Тимчасовий комітет запрошував окремою відозвою, видрукованою в „Кіевск-ій Мисли“ по українськи, всіх вояків і приналежних до війська Українців прибути на велике віче, яке мало відбути ся дня 14 марта в актовій залі київського комерційного інституту для обговорення справи утворення українського національного війська в деталях. На дневний порядок віча поставлено такі точки: 1. утворення війська, 2. організація на національній ґрунті всіх Українців, які вже тепер повнять службу у війську, 3. утворення інформаційного бюро, 4. нові пропозиції й 5. вибори членів постійного комітету в справах утворення українського національного війська. Відозва кінчаєть ся увагою, що збори будуть відкриті для всіх зацікавлених сею справою. — В сій справі „Кіевская Мисль“ з дня 28 марта подає таку замітку: „Відбуло ся кілька зібрань Українців офіцерів, салдатів, юнкерів, військових лікарів і чиновників. На сих зібраннях прийнято таку резолюцію: З уваги на небезпеку, яка грозить нам від зовнішніх ворогів, і йдучи назустріч закляку тимчасового правительства з дня 22 марта 1917 р. про зєдинення всіх сил народу й армії, українське військове зібрання постановило незалежно від регулярної армії сформувати з добровольців і свободних від воєнної служби „охочекомонний полк“ з усіх родів оружя. Вибрано особний комітет для організації полку. Записування добровольців відбуваєть ся в помешканню Педагогічного Музею на Вел. Володимирській і в канцелярії пресового бюро. До українського охочекомонного полку приймаєть ся особи різного віку“.

Українські робітники. Дня 24 марта о 7-ій год. увечері в помешканню педагогічного музею відбуло ся зібрання ініціативної групи українських робітників.

Українські інженери й техніки. „Кіевская Мисль“ з дня 24 марта містить по українськи таку відозву: „Українці, інженери, техніки й агрономи! Організуймо ся! Сьогодні о пів до 7 вечора у 14 аудиторії університету св. Володимира відбудуть ся установчі збори „Центрального Українського Технічного та Агрономного Товариства“. На сї збори тимчасова рада запрошує всіх, хто интересуєть ся українською технікою і агрономією та економічним розвитком цілого народу“.

Скликання українського кооперативного зїзду. „Кіевская Мисль“ з дня 24 марта ч. 70 подає, що в Києві завязала ся комісія для скликання кооперативного зїзду на день 27 марта. Тих, що бажають узяти участь в працях по скликанню зїзду, комісія просить звертати ся під адресою „Центросахар“, Терещенківська вул., ч. 13 в інтендантськїм відділі до п. Устименка.

Гурток „Діточий Дім“. Оснував ся в Києві гурток під назвою „Діточий Дім“, який має на цілі організувати діто-

чий сад для дітей від 4-х літ. Тих, що бажають записати ся в члени гуртка, просять звертати ся до п. Козаченка в українськїм клубі „Родина“. Членська вкладка 10 рублів на рік. Плата за дитину, приміщену в „Діточій шкільці“, вносить 10 рублів на місяць.

Українські студенти. „Кіевская Мисль“ з дня 24 марта ч. 70 доносить, що Головна Українська Студентська Рада міста Києва постановила екликати на середину квітня в Києві конференцію, в якій узяти-б участь представники українських громад нетільки з цілої України, але і з інших міст за її межами. Ухвалено звернути ся з закликом до студентів, аби діяльно готовили ся до сеї конференції, щоб на зїзді справді зібрав ся увесь цвіт України та щоб остаточно порішено всі питання організації та спільної діяльності. Подрібно розроблене питань, якими має зайняти ся конференція, поручено особній комісії.

Проф. М. Грушевський. „Русское Слово“ з дня 23(10) марта повідомляє: Проф. М. Грушевський, який наслідком висилки з Києва перебуває у Москві, звернув ся до А. Керенського зі запискою, в якій звертає увагу міністра на необхідність як найскоршого визволення багатьох тисяч Галичан-Українців, які мучать ся на заслання і в тюрмах.

„Кіев. Мисль“ з дня 26(13) марта доносить, що місцеві українські організації обговорюють справу вшанування проф. М. Грушевського, який вертає до Києва. До проф. М. Грушевського вислано з Києва багато телеграм.

Привіт київського губерньського земства професорови Грушевському. На засіданню київського губ. земства з дня 23 марта на внесення гласного Стасюка рішено вислати від першого київського свободного земського зібрання привіт проф. Михайлови Грушевському. Сю пропозицію прийнято й вислано до проф. Грушевського одобрену зібранням телеграму такого змісту: „Проф. Грушевському. Київські губерньські земські збори, зібравши ся вперше в обновленій складі, вітають Вас, Михайло Сергієвич, яко невтомного борця за волю і щастє українського народу“. Телеграму підписав предсідатель зборів князь Куракін.

„Наша рідна Просвіта“. „Кіевская Мисль“ з дня 27(14) марта подає, що дня 14 марта відбули ся збори нового товариства п. н. „Наша рідна Просвіта“.

Загально-український зїзд у Києві. „Кіев. Мисль“ з дня 26(13) марта повідомляє, що в „Укр. Центр. Раді“ обговорюєть ся питання про екликання Загально-українського зїзду в Києві.

Як доносить урядове петроградське телеграфічне агентство (23 квітня), український національний зїзд уже відбув ся у Києві. В нїм узав участь проф. М. Грушевський. Зїзд висловив ся за російською федеративною республікою та за автономією України.

Автономія України в Краєвїм педагогічнїм Товаристві. 23 марта в театрі Соловцов відбули ся збори київського Краєвого Педагогічного Товариства, присвячені питанням біжучої хвилі. На зборах узало участь коло 1000 осіб. Зборами провадив предсідатель Товариства В. Науменко. В дискусії над ріжними справами представники українських і жидівських шкіл говорили про необхідність автономії України й самостійного розвитку шкіл.

За автономією України. Як доносять петроградські часописи з Харкова, збори Українців поставили жадання до тимчасового правительства негайно поробити приготування для автономії України, щоб установчі збори могли рішити се питання. Ухвалено заснувати комітет, що має виробити головні основи автономії України, й поробити заходи коло засновання українського банку.

Тимчасове правительство й українське питання. „Русское Слово“ з 28 марта доносить, що на засіданню тимчасового правительства у сїм днї воно розглянуло між иншим отсю справу: „По рефератї міністра просвіти правительство засадничо висловило ся за допущеннем по школах київської округи навчання всіх предметів в українській мові, при умові забезпечення меншостей учеників не-Укра-

інців, виклади для котрих мусять відбувати ся в російській мові.

„Утро Росії“ з 1 квітня (19 марта) доносить: Голова тимчасового правительства Г. Львов у розмові з головою бюро преси при тимчасовім правительстві, говорячи про ріжні державні справи, між иншим заявив: „Про горожанську рівноправність усіх націй я вже говорив. Її здійснення се справа небагатьох днів. Тимчасове правительтво відносить ся з повним спочуттєм до культурно-національного самоозначення народів Росії. В особі міністра просвіти воно пішло назустріч змаганням українського населення побирати науку в народній школі в рідній мові. Сей крок не лишить ся єдиним. Що торкаєть ся питання про місцеву автономію, то се, як і інші питання характеру будучого державного ладу, справа установчих зборів. Тимчасове правительтво не уважає себе в праві наперед переводити ухвали такого роду“.

Літературно-артистичне Товариство до князя Львова. „Рѣчь“ з 30 (17) марта доносить: Сими днями відбули ся загальні збори українського Літературно-артистичного Товариства, яке звернуло ся з отсею телеграмою до голови ради міністрів князя Львова: „Ми представники українських мистців, артисти й літерати, вітаємо тимчасове правительтво, сотворене dokonаним переворотом і, зістаючи солідарними з ним, висловлюємо переконання, що при відбудуванню нової Росії не забудуть інтересів української культури, розвиток якої можливий лише при перебудові Росії на федеративних основах. Голова загальних зборів Українського Літературно-мистецького Товариства Михайло Могилянский, секретарь Подушка й председатель управи товариства С. Жук.

Катеринославська Просвіта відновила свою діяльність.

3 Винниці. Як доносить „Кіевская Мысль“ з дня 26 (13) марта, місцеві Українці відбули свої збори. Скрізь кипить громадська робота. Все, що лишило ся від старого порядку щезає, суспільність організуєть ся.

Єпископ Никон. Російські газети подають, що відомого з прихильности до українських визвольних змагань єнісейського та красноярського єпископа Никона, якого старе правительтво позбавило було змоги брати участь у працях Державної Думи, покличуть засідати в Синоді.

Брати Мазуренки. На чолі відновленого тепер загально-російського селянського Союзу, який у попередній революції відіграв дуже визначну ролу, стали Семен Мазуренко як голова й Василь Мазуренко як секретарь, обидва свідомі Українці. Семен Мазуренко був і раніше предідателем Союзу.

Українська організаційна праця на провінції. „Кіевская Мысль“ з дня 27(14) марта повідомляє, що у провінційальні міста, містечка й села виїхали українські діячі для переведення організаційної роботи.

Українська мова в школах. „Утро Росії“ з дня 28 марта ч. 71 подає таку замітку: „Тимчасове правительтво в засаді одобрило пропозицію міністра народньої просвіти про допущення в наукових закладах київської округи подавання науки на українській мові при умові, що будуть забезпечені інтереси меншостей“.

Одеські Українці в „Українській Центральній Раді“. „Кіев. Мысль“ з дня 26(13) марта доносить, що до Київя прибули представники українського „Керуючого Комітету“ в Одесі й на засіданню „Укр. Центр. Ради“ зложили заяву, що українське громадянство міста Одеси з готовістю підтримує діяльність „Укр. Центр. Ради“ в Київі.

Віче в Хвастові. „Кіевская Мысль“ з 24 марта ч 70 доносить, що селяне дуже цікавлять ся подіями, просять книжок і газет з описом державного устрою свобідних країв і цілком виразно заявляють ся за республікою. На другім з черги вічу в помешканню польського товариства виголошено бадьорі й радісні промови. Особливий успіх мав учитель місцевої вищої народньої школи Іваненко, який говорив по українській та кликав усіх до єднання і приязни. Таж „Кіевская Мысль“ з дня 22 марта доносить, що начальником міліції в Хвастові вибрано бувшого посла

до другої Думи, члена української думської фракції Нечитайла.

Українська депутація у Петрограді. „Новое Время“ з дня 25(12) марта повідомляє: Сьогодні, 11 марта, прибула до Петрограду депутація від київських і провінційальних організацій, яка на днях відвідає міністра судівництва А. Керенського й підійме заходи коло повороту зі Сибіру засланих попереднім правительством усіх Українців-Галичан.

Катюзі по заслугі. „Русскія Вѣдомости“ з 16 марта доносять: Група громадських діячів Українців звернула ся до Г. Львова з отсею програмою: „Опираючи ся на виголошенню новим правительством засади повної національної й релігійної волі та простуючи до соціальної й культурно-політичної рівноправности з великоруським народом у державнім єднанні з ним, просимо негайно увільнити з в'язниць та заслання Українців і Галичан, засланих силою розпорядку гр. Бобрінського в часі його генерал-губернаторства в Галичині по доносам та проскрипційним списам, складеним штабом поліції для політичних справ у Львові — групою т. зв. москвофілів, сконцентрованою тепер в Ростові на Дону під фірмою „Совѣта Прикарпатской Руси“. Злочинна діяльність гр. Бобрінського причинила ся до того, що тисячі українських інтелігентів розетріляно, а ще більше їх число загинуло по в'язницях та на Сибірі. Пресу знищено. Українські громадські діячі просять увільнити всіх ув'язнених, припинити злочинну діяльність єпископа Евлогія, Антонія харківського та Віталія почаївського, які силоміць повертають уніятів на православє, та негайно арештувати гр. Бобрінського“.

Домагання Українців Москви. „Новое Время“ з 1 квітня доносить: Союз українських федералістів, московський комітет українських соціалістів, редакція журналу „Украинская Жизнь“ та журналу „Промінь“ і Українська секція Товариства славянської культури видали спільну прокламацію з такими жаданнями Українців: 1. заведення місцевих мов у зносинах з правительством, 2. навчання в рідній мові в школах в залежности від складу населення, 3. переведення засади територіяльного комплектування війська, 4. ведення справ в українській мові в органах адміністрації і самоуправи.

Розмову з митрополитом Шептицьким надрукував ярославський кореспондент „Утра Росії“ в 71 ч. сеї часописи з 28 (15) марта.

Повитання митрополита Шептицького в Петрограді. „Рѣчь“ з 1 квітня (19 марта) доносить: 18 марта прибув до Петрограду по Николаївській залізниці повернений з заслання згідно з розпорядком міністра справедливости А. Керенського — греко-католицький митрополит гр. Шептицький. О 11 год. ранку, коли став потяг на пероні, зібрало ся коло 150 осіб для стрічі Шептицького. Між иншим тут були представники католицького духовенства з могилевським єпископом-суфраганом І. Цепляком на чолі, представники польських громадських організацій, депутації від усіх українських товариств та всіх політичних українських партій, представники Білорусів, Литовців і російських уніятів. Митрополита гр. Шептицького стрінули при виході з вагона привітними окликами „слава“. Виголошено промови з привітаннями. Перший вітав митр. гр. Шептицького єпископ І. Цепляк. Від Українців виголосили промови з привітаннями: А. Лотоцький, М. Могилянский, М. Славінський і П. Стебницький. Виголосили промови також і представники інших націй. Промовляли в ріжних мовах. Митрополит гр. Шептицький відповідав на кожде привітання окремо, причім у мові, в якій вітала його делегація. Граф Шептицький гадає пробути в Петрограді 2—3 тижні.

Німецькі голоси про українську справу. В Товаристві для історії східної і західної Прусії в Кенігсберзі говорив 2 марта проф. др. Бракманн про українську справу. Кінець кінців висловив він переконання, що тепер поки-що неможлива політична самостійність України, хоч визвольні змагання сильні між освіченими верствами. В дискусії, яка вивязала ся над відчитом, промовляли в обороні України ріжні члени товариства: надучитель Яндер, асесор др.

Гюртен і тайний архивний радник др. Карге. Останній сильно перестерігав перед книжкою берлінського професора Олександра Брікнера „Die Slawen und der Weltkrieg“ (Славяне та всесвітня війна), що, не зважаючи на своє німецьке ім'я, є націоналістичним Поляком.

Протест Литовців. Як доносять „Annales des Nationalités“ (зош. 1—2 з 1917 р.), утворили Литовці в Європі й північній Америці Головну Національну Раду, що має за задачу повне визволення Литви від усякого гнету. Постійний виділ сеї ради з десяткох членів з оєдком у Швейцарії має заступати литовський народ і пересправляти в справі будуччини Литви з державами, що ведуть війну. Коли Державна Рада Польщі прийняла до гербу нової польської держави також герб Литви, заявила Головна Національна Рада Литовців у протесті, що се присвоєння стало ся без згоди Литовців і що польські несправедливі претенсії до Литви не мають ніякої підстави.

Які вони скрізь однакові. В статі „До моря“ в 10 ч. „Гомана“ пише А. Н. про Поляків: „Досить сказати, що навіть тепер, в часі визволення нашого (себто білоруського, Ред.) народу з вікової неволі, тільки вони одні не признають наших прав на незалежне національне існування.“ Те саме можуть повторити й Українці в приложенню до себе, а звиваючим пімсти неба прикладом є в першій мірі Холмщина.

Передача земельних посіlostей селянам. (П. Т. А.). Другий день засідань зїзду партії національної волі або конституційних демократів був присвячений питанню швидшого спільного ділання тимчасового правительства з заступниками робітників і салдатів. Описля обговорював зїзд земельне питання і заявив ся, без ухвали, за принципом, що працюючим клясам треба передати земельні посіlostи. Обговорення мають завтра далі вести ся.

Маніфестації козаків для американського посла. (П. Т. А.). Всі козацькі полки петроградського гарнізону уладили величню маніфестацію перед Маріїнською палатою, де тимчасове правительство відбувало засідання. Виступив міністер війни Гучков і в теплих словах подякував козакам, котрі улекшили революційному народови діло реорганізації Росії, як він сказав, тим, що стали по його боці. Потім удали ся козаки перед посольства держав порозуміння й окликами повитали їх заступників, зокрема посла Злучених Держав, якого глибоко зворушила симпатія російських військ.

Керенський за демократичною республікою. (П. Т. А.). Міністер справедливости Керенський, заступник демократії в тимчасовім правительстві, мав промову на загальних зборах заступників салдатів, в якій сказав, що хоче положити кінець вигадкам деяких кругів, що пробують посіяти незгоду й недовіре між ним і російською демократією тим робом, що пустили в рух злобну поголошку, немовби міністер не був досить строгим супроти колишніх прихильників бубного царя. Керенський сказав між иншим: Коли я не велів увязнити великого князя Дмитра Павловича, стало ся се тому, що він счинив змову на улюбленця царської родини Распутіна. Коли я не звелів увязнити генерала Іванова, котрий пробував з військом помашерувати на Петроград, аби там здавити революцію, зробив я се тому, що генерал старий і хорий, а вязниця була-б у трьох днях загнала його на другий світ. Що торкаєть ся полонених у Царськім Селі, я відвідав їх, аби вам сказати, що вони приобіцяли сторожам-салдатам і мені слухати тільки моїх приказів. До того командант Царського Села се мій приятель, до якого маю повне довіре. Не покину свого становища доти, доки не буде певне, що одиноким політичним режимом в Росії є демократична республіка, бо-ж я беру участь у правительстві заравом яко заступник демократії. Правительство незабаром оголосить заяву, що Росія зрїкаєть ся всякого плану поширення території, але здобутої волі боронитиме до краю. Промова зробила сильне вражіння на слухачів. Збори

оплескували Керенського й висловили йому однодушно довіре.

Зїзд кадетів за війною до побіди. (П. Т. А.). Зїзд партії національної волі (кадетів) по нараді над заграничною політикою тимчасового правительства прийняв ухвалу, в якій зїзд висловлює своє повне довіре до заграничної політики правительства, заснованої на вірности супроти заключених союзів. Зїзд закликє цілу Росію згуртувати ся довкруги правительства й дати йому можливість вести війну далі до побіди й до тривкого миру, що забезпечив би волю народів і побіду демократій над союзом реакційних монархій.

В обороні нової Росії. Як доносить петроградське телеграфічне агентство, відбули ся 2 квітня нові маніфестації ріжних частей петроградського гарнізону перед Таврійською палатою. Війська несли червоні прапори з написами, як напр. „Хочемо йти на фронт!“ Між иншим предсідатель Думи Родзянко мав промову, в котрій сказав, що вільна Росія не могла-б існувати без побіди над Німеччиною.

Далі доносить агентство, що офіцери, котрі ходять до Михайлівської артилерійської школи, висловили довіре тимчасовому правительству, що воно поведе Росію до рішучої побіди над зовнішнім ворогом, і домагали ся праці для побільшеного вироблювання муніції для армії і флоти. Всі артилеристи рішучо постановили все своє знання і всі сили віддати на услуги відновленої Росії.

Поклик до робітників. (П. Т. А.). Правительство видало всіма міністрами підписаний наглий поклик до робітників металургічних фабрик у південній Росії, в якім жадає від них наново розпочати роботу під давніми умовами. У поклику стоїть: „Не забувайте, що ворог без перестанку побільшує те, чого потребує! Поможіть своїм братам у стрілецьких ровах прогнати ворога й поставити на міцний ґрунт волю Росії“.

Приказ міністра війни. (П. Т. А.). Міністер війни видав денний приказ, в якім указує на те, що активній армії треба великого числа нових офіцерів і значних зміцнень. Тому міністер заявляє, що жаден офіцер або салдат, котрий не має корисного зайняття позаду армії, не може зостати ся там, але зараз мусить йти на фронт. Рівночасно міністер поручає всім командантам військ і всім начальникам військових адміністрацій повітів провїрити списки офіцерів і салдатів, що там зайняті, й задержати з них тільки тих, що конче потрібні. Всіх инших треба перенести до запасних полків і по швидкім їх вправленню треба їх негайно відіслати до активної армії.

За війною. (П. Т. А.) Вісти, які надходять з провінцій, доказують, що населення однодушно бажає вести війну аж до побіди. Заступники козаків заявили на великих зборах у Тифлісі, що всі козаки бажають доказати свою єдність з народом і сим робом заперечити всім поголоскам, немовби старий режим міг рахувати на їх підпору. В Харкові відбуло ся революційне свято, в якім узяло участь 30.000 заступників ріжних організацій. Культ жертв, що впали з приводу революції, поширюєть ся по цілій Росії. Безустанно кипить праця над перетворенням усіх місцевих і окружних урядів, які пізнійше має обсадити ся виключно особами, що тішать ся довірем населення.

Тимчасове правительство в головній квартирі. (П. Т. А.) Члени тимчасового правительства прибули 1 квітня до головної квартири в Могилеві. Їх прийняв генерал Алексєєв, цілий генеральний штаб гарнізону й заступників земства та міста, а також велика маса народу. Міністри Мілюков і Керенський виголосили промови й їх привитано живими маніфестациями.

Ухвала комітету робітничих і салдатських послів у Петрограді. Комітет робітничих і салдатських послів у Петрограді, де зєдинена більшість робітників фабрик і варетатів, котрі

працюють для національної оборони, прийняв односторонню ухвалу, опубліковану в робітничій організації з 31 марта. Вона містить два пункти: укріплення політичної волі, здобутої революцією, й безумовну необхідність занехати всі спори, що сприяють справі старого режиму й некорисно впливають на виріб муніципії, конче потрібний у теперішній хвилі, щоб віднести перемогу над німецьким милітаризмом, який змагає повернути наново самовласть.

За виборче право для жінок. (П. Т. А.) 2 квітня від раннього ранку йшли великі маси людей з музиками на переді та з червоними прапорами, а між ними багато салдатів, під Думу, де уладили маніфестації. Маніфестанти повідомили про свою постанову підписати нове правительство. О 2 год. зявило ся незвичайно велике число жінок перед будинком Думи, щоб домагати ся урівноправлення жіноцтва. Між виголошеними притім промовама відрізняли ся промова відомої революціонерки Вери Фігнер і жінки письменника Колонтая. Відповів їм Родзянко, як і послы Скобелев і Чхеїдзе. Вони пригадали ролю, яку відіграли жінки в революційній русі Росії. Родзянко заявив, що справу урівноправлення жінок предложить ся під ухвалу установчим збором, і приобіцяв поміч Думи для прихильного рішення сих справ.

Делегація армії в Думі. (П. Т. А.) 7 квітня прибула до Думи делегація активної армії, котра за посередництвом посла Шидловського передала Виконавчому Комітетові Думи ухвалу, прийнятую на зборах салдатів першої армії. Ухвала говорить між иншим: Ми глибоко засмучені тим, що Військовий Комітет і робітничі та салдатецькі депутати розтягають свої ухвали на нашу армію без нашої згоди, без підтвердження тимчасового правительства, а се викликає численні непорозуміння. Ми всі признали тимчасове правительство та зложили присягу вірності йому; ми бажаєм, щоб воно нас вело на шлях реформ, і хочемо уважати реформи зобов'язуючими нас з виїмкою військових розпорядків, постанов і ухвал, які від нього виходять. На засіданню 6 квітня заявили військові заступники чорноморської флотії й севастопольського гарнізону: Думають про те, що за місяць почнуть ся великі битви та що тоді або настане в Росії нове життє воли або її знищить Німеччина. Мусить зникнути вікове недовірє, що не давало офіцерам і салдатам іти рука в руку.

Потім забрав слово предсеідатель Думи Родзянко та сказав: Головною цілю російського народу мусить бути перемога над його ворогами. Для сього мусим усі згуртувати ся довкола тимчасового правительства та в імя слави рідного краю прийти йому в поміч. Не можемо замикати очей перед далекосяглістю нашої великої невдачі над Стоходом, що більше, хай вона стане пересторогою для тих, що не хочуть лишити на боці своїх особистих інтересів. Горожане! Всі до праці! Занежайте всякі спори! Рідний край у небезпеці!

Виборча ординація для установчих зборів. (П. Т. А.) Тимчасове правительство розпорядило зложення окремої комісії для вироблення виборчої ординації для надходячих установчих зборів. Комісією зложить ся зі спеціалістів політичного права, заступників статистичного знання й інших фахових осіб, які належать до найголовніших російських політичних партій.

Революція тільки за оборонною війною. (П. Т. А.) Виконавчий Комітет робітничих і салдатецьких депутатів висловив ся против усяких течій, які могли-б захитати звязу армії, та прийняв по довгих нарадах ухвалу осьього змісту: Хай тимчасове правительство заявить цілому світу, що Росія так довго вестиме війну в своїй обороні, поки Німеччина й Австро-Угорщина не заявлять, що вони зрікають ся здобутків і готові до мирових переговорів без домагання відступлення території або воєнного відшкодування.

Зїзд надетів за республікою. (П. Т. А.) Сьомий Зїзд партії конституційних демократів відкрив предсеідатель центрального комітету князь Долгоруков, котрий у прийня-

тій з одушевленням промові підніс, що зїзд мусить під кожним оглядом попірати авторитет тимчасового правительства. Організація мусить стати підпорою тимчасового правительства. Партія мусить висловити ся щодо війни. В імени центрального комітету князь предложив надати сили гаслу „війна аж до побідного кінця“ і доповнив його принципом: Треба вестити війну аж до цілковитого прогнання ворога з російської землі.

Першого дня зїзду поручено провід Вінаверови, котрий на початку праць предложив вислати заяви симпатій до всіх держав порозуміння і подати їм до відома, що Росія докладно та в повній силі захищає всі зобов'язання. Вінавер предложив зокрема висловити вдоволення з приводу того, що Злучені Держави стали по боці держав порозуміння. Сей крок означає, що цілий демократичний світ став до оборони принципу волі проти милітаризму, уособленого осередніми державами.

Заступник Москви Мандельштам твердив, що мідна власть все потрібна, а вже передовсім необхідна в теперішній хвилі, зате подвійно недопускарна тепер власть, що грозить справі волі, цілості й незалежності Росії.

Посол Кокоскін вияснив у своїм звітненню, що зміна програми партії доказує, що партія конституційних демократів зрікаєть ся давнього принципу конституційної монархії й підпіратиме нову форму правління Росії. Бесідник предложив отсю резолюцію до прийняття: Росія має стати демократично-парламентарною республікою. Головою виконавчої влади має бути предсеідатель республіки, вибраний на час національним заступництвом. Він сповняє свій уряд при помочи міністерства, відповідального перед національним заступництвом.

Першу частину резолюції прийнято односторонню серед гучних оплесків.

Союз республіканських салдатів. (П. Т. А.) Союз республіканських салдатів прийняв ухвалу, в котрій висловлюєть ся за дальшим енергічним веденням війни аж до заключення Росією разом зі союзниками тривкого миру, що забезпечив би інтереси російської демократичної республіки та право всіх народів змагати до своїх національних претенсій. Союз підпіратиме тимчасове правительство при переведенню його політичної програми й поборюватиме всі спроби спинення його організаційної справи.

Почвірне порозумінне признає російське правительство. (П. Т. А.) Дипломатичні заступники Японії, Бельгії, Португалії, Сербії і Румунії висловили тимчасовому правительству урядове признаєнне нового правління їх правительствами. Міністер заграничних справ подякував і заявив, що нове російське правительство, як і правительства інших держав порозуміння, рішуче постановило повернути наново волю і незалежність Бельгії, Сербії і Румунії.

Північно-західна Україна.

(Продовженне)*

4. Освіта.**)

Як загалом в середніх віках всюди в Європі, як особливо у византійській державі, відкіля Київська Русь брала свій культурний первовзір, перші школи повставали при єпископських катедрах, — так було в давнину й на Україні. Крім тих церковних були й інші школи. Можна уважати відомости т. зв. Татіщевської літописи про велике поширення шкільництва в князівську добу за переборщені, але все-ж-таки треба признати, що потреба на книжну науку, попит на урядників і писарів у княжій управі, в більших боярських і купецьких підприємствах, мусіла викликати бодай по більших містах як осередках управи також і приватні школи. На області західної України єпископські школи мусіли існувати в Турові й Володимирі Волин-

* Пор. чч. 142, 143 і 145.

** Література. Крім попередню наведених: Rom Adalbert, Der Bildungsgrad der Bevölkerung Österreichs, Statistische Monatsschrift, N. F. XIX Jg. Баран. З поля національної статистики галицьких середніх шкіл. Студії з поля сусп. наук і статистики, т. II 107—178.

ським, приватні бодай в Галичі, Перемишлі, Белзі, Луцьку й ин. містах, що довше чи коротше були осередками уділів, на які наша земля ділила ся в князівську добу. Що на Україні вже в XI в. бодай в кругах духовенства, особливо вищого, освіта стояла доволі високо, на се доказ розмірно чимале число літературних пам'яток з того часу. Ті пам'ятки, котрі заховали ся перед знищенням і дійшли до наших часів, указують не тільки на поширення знання творів грецького і болгарського письменства, але й на розвиток оригінальної письменницької творчости. Хоча як мало знаємо про стан освіти в ту найдавнішу добу на північно-західній Україні, то поява такого знаменитого й ученого бесідника, яким був Кирило, єпископ турівський (1130—1180), вказує безперечно на те, що й тут були доступні засоби до широкої освіти. В особі Кирила Турівського дістала старинна Україна визначного церковного проповідника та знавця византийської літератури. А що особливо інтересне, се то, що проповіді Кирила не були призначені для сірої маси народу. Він звертав ся до вибраного круга просвічених, бо лише ті могли зрозуміти його переладовані ученістю, пострєсені на вяснюванню символів виводи. А що находив таких слухачів і читачів, слідно з широкою популярности, якою тішив ся ще за свого життя, а його проповіді переписували ся і розходили ся навіть в південно-славянських списках. При тім характер його наук, не зважаючи на церковно-славянську мову, наскрізь національно-український. „Читаючи уважно твори Кирила, — каже російський історик Соловєв, — не тяжко відкрити в нїм предтечу й земляка ораторів з південно-західної Русі, котрі так довго були у нас майже одиними взорами. Як стиль Луки Жидати зраджує Новгородця, так стиль Кирила Турівського вказує на Українця“ *).

В часи діяльности Турівського Київщина вже втрачає значіння політичного центра України. На перший плян між українськими землями висуваєть ся Галицька держава, що за Ярослава Осмомисла, в другій половині XIII віку, нагло захоплює передове становище, а злучивши ся потім з Волинню у Галицько-волинську державу Романовичів, затримує свою провідну роллю до половини XIV віку. Вона стає разом також осередком українського культурного руху. Ізза ворожих нападів і спустошень мало переходило ся пам'яток літературної творчости з тої доби, але відомости по літописях, блискучий розвиток штуки й матеріальної культури в Галицько-Волинській державі в XIII в. вказують також на існування живого літературного й просвітнього руху, з котрого до наших часів дійшли тільки окремих. Найважійшою із тих окрушин є т. зв. Іпатська літопись, зладжена на Волині десь в останній чвертині XIII-го в. Властиво кажучи, се не суцільна літопись, а збірка ріжнородних пам'яток української історіографії. Крім „Початкової літописи“ (Нестора) і її продовження увійшла сюди кївська літопись, доповнена відомостями із затрачених галицьких літописних записок, та вкінці т. зв. Галицько-Волинська літопись, що починаєть ся 1205-тим роком і походить від кількох світських і духовних авторів. Таким чином Іпатська літопись є вислідом роботи цілого гуртка ріжних письменників і вказує на чимале число самих тільки історичних творів, які в ту добу повстали на західній Україні та з яких тільки сей один слід зостав ся.

З упадком політичної самостійности України, зі збідненням, пониженням і розстроєм православної церкви, від половини XIV-го до XVI в., підупадає також і освіта, все ще тісно зв'язана з церковним життєм. Се часи найгіршого упадку культурного руху на цілій Україні. Та сей упадок дотикав у головній мірі тільки вищого шкільництва. Багато джерел і документальних звісток показує, що й в ту добу при монастирях і більших церквах існували народні школи, а багатші православні українські шляхтичі, роблячи фундації на церкви, не забували й про школи. З другого боку засібніші Українці, не маючи вищих шкіл на місці, виїздили до чужосторонніх академій набирати вищої освіти. В актах краківського університету, в списках учеників, стрічаємо доволі значне число Українців з Галичини, Підляшя й Волині; деякі попадали й на німецькі (головно лив-

ський) або італійські університети. Заснування єзуїтських колегій у Вільні і Ярославі ще більше поширило між багатшою українською молодіжю охоту до вищих студій, хоч і впливало шкідливо на їхню національну свідомість. Монастирі все ще грали роллю осередків учености й літературного руху, а каталоги монастирських бібліотек, що доховали ся до наших часів, — напр. каталог бібліотеки супраського монастиря на Підляшю з 1557 р. або случького (на північний схід від Шиньська) з кінця XVI в. — свідчить про живий інтерес для засобів освіти та разом про велике поширення перекладної літератури з болгарської, сербської та грецької мови. Поруч з тим дає себе знати і знайомство зі західно-європейськими літературами, головно у формі перекладів з латинської мови. Не бракувало також і творів оригінального письменства, здебільша географічного й історичного змісту. Між ними останніми визначають ся т. зв. литовсько-руські літописи й Густинська літопись. Загалом північно-західна Україна, а особливо українсько-білоруське пограниччє стає в тій добі осередком книжності й науково-літературного руху для цілої України, що й відбило ся на тодішній літературній мові, котра вказує чималий вплив білорусини.

В третій чвертині XVI в. починаєть ся щораз то замітніше оживлення культурного руху на Україні, зразу завдяки змаганням поодиноких патріотів із кругів багатшої православної шляхти, а потому заходами українського міщанства. Першою проявою того оживлення було закладання друкарень і в звязи з тим організування видавничого руху. В місцевостях, в котрих засновано друкарню, збирали ся учені люде, гуртували ся літературні кружки, повставали огнища освіти. Перші такі осередки повстають в 60-их роках XVI в. саме на північно-західній Україні, де культурний рух і досі був найживіший: в Заблудові (на Підляшю) заходами Григорія Хоткевича, в Слуцьку на дворі кн. Юрія Слуцького, в Ковелі (на Волині). Найважійшим і найгрівкішим огнищем був Острог (на Волині), місце осідку найбагатшої української боярської родини, князів Острожських. За старанням і коштами кн. Василя-Константина Острожського засновано тут вищу школу, звану „триязичним ліцеєм“, котру потім розширено на взір краківської академії. В 1575 р. переніс сюди свою друкарню відомий московський емігрант Іван Федоров. При школі й друкарні зібрав ся значний, як на той час і місцеві обставини, гурт учених-Українців і Греків, професорів і письменників, і розвинув живу видавничу діяльність.

Сей культурно-просвітний рух ще значно поширив ся, коли від вельмож перебрало його в свої руки українське міщанство. Організоване у церковні брацтва, воно попри станіві й релігійні справи звернуло головну увагу на закладання шкіл і ширення освіти. Львівське Ставропігійне брацтво устроїло в 1586 р. школу вищого типу, типу острожського ліцею, котра згуртувала визначних професорів поміж місцевих Українців і приїзжих Греків і притягала до себе учеників не тільки з ріжних українських земель, але й з далекої Молдавії. Сі успіхи заохочували до наслідкування. Братський рух обхоплює цілу західну Україну: всюди, навіть у малих містечках, як от в Гологорох під Львовом, повстають церковні брацтва, а першим старанням кожного брацтва стає зорганізування школи, причім звичайно звертають ся до львівського або якого иншого, більшого, з просьбою прислати учителів. Таким чином під кінець XVI в. школи вищого типу повстають ще в Берестю („школа греческого, латинського, польського і руского язика“), Перемишлі, Любліні й ціла сіть шкіл середнього та низшого типу.

Проголошення унії мало великий вплив на дальшу діяльність брацтв. Додатний той, що зробило брацтва осередком оборони проти нового, внутрішнього ворога й притягнуло до них всі рішучійші елементи української православної суспільности. Відемний той, що звернуло брацтва з дороги, по котрій вони пустили ся йти. Зложені зі світських людей і поставлені в початках свого існування у опозицію проти церковної єрархії, брацтва мали спроможу визволити українське шкільництво з вузького церковних рам, поставити його на ширших підвалинах, приноровити до справжніх культурних потреб часу і су-

*) С. М. Соловєв, Історія Росії, 3-є изд. I 756.

спільності, перевести те, що гуманізм зробив у західній Європі. Однак поява нової небезпеки примусила брацтва зміцнити свої сили союзом з єрархами, звернути всю енергію на оборону православної віри й давніх консервативних традицій, відтягнула від усяких „непевних і небезпечних“ реформ і новин. Обставини хвилі вимагали для літературної оборони против атаків латинян і уніятів як найбільшого числа людей з глибошою теологічною освітою. Тому в тім напрямі звертається ся праця по школах і по робітнях учених людей, заведуючи всі галузи знання, що не стояли в звязи з догматичними й освітними справами. Вислідом був буйний розцвіт полемічної літератури в XVII в., котрий з обох боків, православного й уніятського, дав чимало замітних творів, як от писання Івана Вишенського (зі Судової Вишні в Галичині), Мелетія Смотрицького, Потія, володимирсько-волинського єпископа, але й приглушення розвитку світської науки. В другій четвертині XVII в. осередок українського культурного життя переносить ся до Київа. Андрусівський договір 1667 р., на основі котрого східна Україна wraz з Київом перейшла під російське панування, відрізав західну Україну від того осередка. Зросійщення української школи й письменства у східній і переведення релігійної унії в західній Україні відчужило обидві частини від себе. З економічним унагодом міст під польським пануванням українське міщанство зубожіло й ослабло, а ведена ним просвітньо-культурна робота загинюєть ся. Братські школи, навіть львівська, підпадають, а чимало з них перестає загалом існувати. Польське правління, притримуючи ся засад, виложених у відомім „Projekt“ на „znieszczenie Rusi“, не тільки зовсім не дбало про оживлення шкільництва та про поширення просвіти на українських землях, а навпаки робило все можливе, щоб тому перешкодити.

Такий був стан освіти при переході північно-західної України під російське та Галичини під австрійське панування. Омежений об'єм нашої праці не дозволяє нам запускати ся в обговорення дальшого розвитку шкільництва в обох тих частинах західної України. Ми бажали тільки виказати, що український народ все, коли тільки обставини не робили цього просто неможливим, сам умів подбати про свою освіту, про розвиток своєї науки та свого письменства. Його діяльність в тім напрямі знемогла щойно тоді, коли перешкоди вирости понад його сили.

А тепер пригляньмо ся до теперішнього стану освіти на розгляданій нами території.

Починаючи від вищих шкіл, приходиться ся зазначити, що на цій області північно-західної України під російським пануванням нема тепер ні одного університету й ні одної фахової вищої школи. В українській часті Галичини маємо один університет, одну політехніку, одну ветеринарну академію (всі три у Львові) й три окремі теологічні ліцеї (два в Перемішлі й один у Станіславові). Ніодна з тих шістьох вищих шкіл на галицько-українській землі не має української викладової мови. Виклади в теологічних ліцеях відбуваються з правила в латинській мові, в інших школах в польській; тільки кілька предметів на університеті та двох уніятських ліцеях читається в українській мові. Число учеників у всіх тих вищих школах виносило в 1911/12 р. 7214 душ.

Небагато ліше стоїть справа зі середніми школами. В українській часті городненської губернії існує тільки одна середня школа: мужеська гімназія в Берестю. Ся середня школа приходиться на 13701 км² або на 715.600 душ населення. На західнім Поліссю є реальна школа в Пинську і тутже т. зв. духовна мужеська школа, що відповідає курсови чотирьох нижших гімназійних клас. Тут приходиться одна середня школа на 7911 км², або на 222.400 душ населення. В холмській губернії є 4 мужеських гімназій (2 в Холмі, по 1-ій в Білій і Замостю), 1 мужеська прогімназія (в Грубешові), 4 жіночих гімназій (2 в Холмі, по 1-ій в Білій і Замостю), 1 жіноча прогімназія (в Холмі), 2 мужеські учительські семінарії (в Холмі й Білій), 1 духовна семінарія, 1 духовна мужеська школа й 1 залізнично-технічна школа (всі три в Холмі). Числячи прогімназії й відповідаючи їм духовні мужеські школи за половину середньої, одержимо для Холмщини суму 13¹/₂ середніх шкіл; одна серед-

ня школа приходиться тут на 1000 км² або на 80.200 душ. В історичній західній Волині є 4 мужеських гімназій (в Ковелі, Луцьку, Дубні й Острозі), 7 жіночих гімназій (в Ковелі [приватна], Луцьку, Дубні, Рівнім, 2 в Острозі [обидві приватні] та в Крем'янці [приватна]), 1 реальна школа (в Рівнім), 1 мужеська учительська семінарія (в селі Великі Дедеркали, крем'янецького повіту), 2 мужеські духовні школи (в Крем'янці і в селі Клевані, ровенського повіту) та одна жіноча (в Крем'янці) і 1 торговельна школа (в Крем'янці). Всіх середніх шкіл на історичній Волині 19, себто одна на 2118 км² або на 118.230 душ населення. Виходить, що найбільше випосажена середніми школами Холмщина, найменше українське Підляшє й західне Подісє. Зібравши все до купи, побачимо, що на цій північно-західній Україні під російським пануванням є 9 мужеських і 11 жіночих гімназій, 1 мужеська і 1 жіноча прогімназія, 2 реальні школи, 4 мужеських і 1 жіноча духовні школи, 3 учительські семінарії, 1 духовна семінарія, 1 залізнично-технічна й 1 торговельна школа. Разом всіх 35 середніх шкіл, одна на 2266 км² або на 125.240 душ населення. У всіх тих середніх школах без виїмки викладова мова московська. Українська мова не сміє бути хочби й звичайним предметом науки, нето в публичних, але й в приватних школах.

В цій Галичині, отже на території, рівній простором північно-західній Україні, в зазначених вище межах було в 1910/11 р. 61 державних гімназій, 14 реальних шкіл, 17 приватних мужеських гімназій, 14 приватних жіночих гімназій, 13 жіночих ліцеїв, 18 учительських семінарій, 17 торговельних шкіл і 1 рільничу середню школу, себто разом 155 середніх шкіл. Одна середня школа приходиться тут на 506 км² або на 51.840 душ населення. Ті числа краснорічиво говорять про дбайливість обох урядів, російського й австрійського про вище й середнє шкільництво. В північно-західній Україні під російським пануванням приходиться на одну середню школу 4¹/₂ разів стільки простору і 2¹/₂ разів стільки населення, що в Галичині. Та на жаль приходиться ся зазначити, що дбайливість австрійського правління про просвіту обох народів, які заселяють Галичину, Українців і Поляків, далеко неоднакова. Ст. Баран виказав, що вже саме розміщення середніх шкіл у Галичині нерівномірне й що під тим оглядом східна українська Галичина упосліджена в користь західної, польської. Та се було-б ще марниця; упослідження українського елемента виступить щойно тоді зовсім ярко, коли скажемо, що зі всіх середніх шкіл, удержуваних коштом держави, тільки в 5 гімназіях викладова мова українська, у всіх інших державних і краєвих середніх школах Галичини, з виїмкою німецької гімназії у Львові, польська. Таким чином одна середня державна українська школа приходиться на 11.000 км² або на 770.000 душ українського населення в Галичині. Се відносини, котрим подібні можна знайти хіба у Ферганській або якій іншій області азійської Росії, які однак негідні середньо-європейської держави. І тому українське громадянство, трактоване по мачошиному правлінню, бажючи все-таки бодай в часті вдоволити своїм культурним потребам, пішло по традиціям давніх брацтв і кинуло ся засновувати приватні українські мужеські й жіночі гімназії, учительські семінарії й жіночі ліцеї, беручи цілий тягар удержання тих шкіл на свої незасібні плечі. В хвилі вибуху великої світової війни було у східній Галичині 6 приватних українських мужеських гімназій, 2 жіночі гімназії, 1 реальна школа й кілька жіночих ліцеїв і учительських семінарій, удержуваних виключно зі складок української громади. *Мирон Кордуба.*

(Далі буде).

Ukrainische Nachrichten,

чч. 1—13 і 17 з 1914 р., повні й добре заховані, купити Weltkriegsbücherei, Berlin W. 35, Potsdamerstr. 121.

Зміст: М. Троцький. Сучасний стан українства в Росії. — Др. Льонгін Цегельський. Переяславський Трактат. — Українська маніфестація в Петрограді. — Н. Гредескул. Україна. — Українська депутація у міністра князя Львова. — В. Т. Політичний огляд. — Вісти. — М. Кордуба. Північно-західна Україна. Освіта.

Відповідає за редакцію: Микола Троцький.
З друкарні Адольфа Гольцгаузена у Відні.